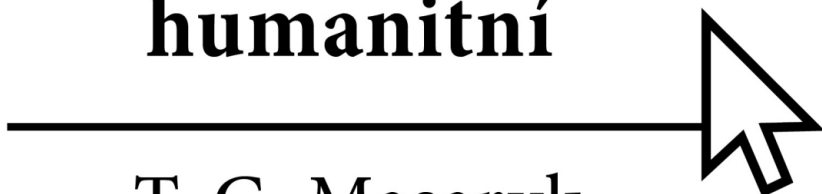

Městská knihovna v Praze

Ideály humanitní

T. G. Masaryk

T. G. Masaryk

Praha

2016

e-kniha

Městská knihovna v Praze

Půjčujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

Zpřístupňujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

Pořádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Ideály humanitní

Tomáš Garrigue Masaryk

Znění tohoto textu vychází z díla *Ideály humanitní*, jak bylo vydáno nakladatelstvím Melantrich v roce 1968 (MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní; Problém malého národa; Demokratism v politice*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1968. 127 s. České myšlení, sv. 1.).

Text díla (Tomáš Garrigue Masaryk: *Ideály humanitní*), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Citační záznam této e-knihy:

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2016 [aktuální datum citace e-knihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. ISBN 978-80-7532-203-6 (pdf). Dostupné z:

http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/26/39/49/idealy_humanitni.pdf.

Vydání (obálka, grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 ze 4. 11. 2016.

Upozornění pro čtenáře

Tato e-kniha obsahuje poznámky pod čarou, které nejsou hypertextově provázány.

Text poznámky pod čarou je umístěn na dolním okraji každé stránky, ve které je v textu zvýrazněno číslo poznámky pod čarou (např.: Text⁰).

⁰ Text poznámky pod čarou.

OBSAH

Upozornění pro čtenáře	5
IDEÁLY HUMANITNÍ (NĚKOLIK KAPITOL) (1901).....	7
1 Úvod	8
2 Socialism	12
3 Individualism	21
4 Utilitarianism.....	31
5 Pesimism	36
6 Evolucionism.....	40
7 Positivism.....	45
8 Nietzsche.....	47
9 Hlavní zásady ethiky humanitní	51
Literatura	58
PROBLÉM MALÉHO NÁRODA (1905).....	60
1 Obsah pojmu národa.....	61
2 Vývoj pojmu národnosti	63
3 Národnost a humanita	66
4 Národnost a svědomí.....	69
5 Velký a malý národ	75
6 Prostředky národa malého	79
7 Poučení z historie.....	82
8 Kam spějeme?.....	87
DEMOKRATISM V POLITICE (1912).....	89
1 Program demokracie	90
2 Demokracie - boj proti násilí	94
3 Politika a humanita.....	96
4 Právo na revoluci	99
5 Socialismem proti anarchismu.....	102
Ediční poznámka	104

IDEÁLY HUMANITNÍ (NĚKOLIK KAPITOL) (1901)

Už dávno bylo řečeno: „Cti otce svého i matku svou!“ Já myslím, že máme k tomu přidat: A měj úctu k duši svého dítěte! Pamatuj na generace budoucí!

V 9. kapitole Ideálů humanitních, 1901

Ideou humanitní navázali jsme docela správně na svou minulost a program humanitní všemu našemu snažení národnímu dává smysl... Humanita je náš poslední cíl národní a historický, humanita je program český.

V doslovu k České otázce, 1895

1

Úvod

Obsah moderního ideálu humanitního. Tento ideál se vyvíjí od reformace a renesance. Ideál přirozenosti a přírody. Náboženství humanity. Ideál humanitní různý podle dob a národů: Angličané, Francouzové, Němci. Slované: Rusové, Poláci, Čechové. Humanita a národnost, kosmopolitism (liberalism).

Moderní člověk má kouzelné heslo „humanita“ – „člověctví“ – „člověčenství“, kterýmžto heslem vystihuje všechny své tužby asi tak, jako člověk středověký všechny své tužby vyjadřoval slovem křesťan. Tento ideál humanitní, člověctví, jest základem všech tužeb novodobých a zejména také národnostních, jak už víme z Kollárova¹ výroku: „A vždy, voláš-li: Slovan! nechť se ti ozve člověk!“

Od renesance a reformace počínajíc ustaluje se nový tento ethický a sociální ideál vedle křesťanského; ideál ten stává se záhy protikřesťanským a nadkřesťanským: člověk – idea humanitní, humanitism.

Tento ideál vypracovává se povlovně. Reformací osvobozuje se částečně rozum, ustaluje se mravnost neasketická, vzniká hospodárnost a pracovitost; zároveň rozšířením znalosti čtení a speciálně Písma energie starozákonná se přejímá. K tomu renesancí a humanismem se hodí přejímání klasických ideálů životních, zejména římských politických ctností a uměleckého nazírání na svět a na život. Vyvíjí se dále věda a filosofie nová, osvobozující rozum úplně od dané autority církevní. Prakticky má v době nové význam veliký stát, zprvu stát absolutistický; podmaňuje si církev, to jest ctnosti politické klade vedle a namnoze nad ctnosti křesťanské; římské právo a jeho názory stávají se součástí moderního názoru a moderního upravení společenského. Stát novodobý časem stává se pořád více a více demokratickým

¹ Jan Kollár (1793–1852), slovenský básník, jazykovědec a historik, píšící v češtině.

a lidovým, a tento lidovější stát v XVIII. století prohlašuje práva člověcká a osobní. (Americká a francouzská revoluce.) Z těchto práv člověckých rodí se dále práva národní a jazyková, práva sociální a hospodářská (například právo na práci, na existenční minimum a podobně) a konečně kodifikují se již práva ženská a dětská (moderní právo rodinné).

Tak se idea humanitní vyvíjí a ztělesňuje v novodobém životě společenském.

Podstata tohoto nového ideálu humanitního vysvětluje také z toho, že se pokládá za přirozený. Hledají se základové přirozeného náboženství a bohosloví, přirozeného práva a mravnosti, přirozeného (původního) stavu společnosti, státu, a konečně filosofie se opírá o rozum přirozený („zdravý“, „obecný“) a umění stále živěji hledá přírodu. Humanitní ideál je, jedním slovem, ideálem přirozeným, novým proti historicky danému starému.

V století XIX. toto úsilí humanitní nejmocněji se projevuje v různých pokusech o náboženství humanity. Všecka novější filosofie, všecka novější literatura u všech národů, všecka pokroková politika vypracovává ideál čistého člověctví.

Tento ideál různí se podle dob a národů. Angličané jej posud vypracovali nejvšestranněji, filosoficky, ethicky, sociálně a nábožensky. Francouzové kladou důraz na jeho prvek filosofický a literární.

Z národů slovanských Rusové mají humanitní ideál nábožensky sociální, Poláci národně politický a my Čechové kulturně osvícenský. U nás Kollár byl hlasatelem čistého člověctví a stejně Šafařík², také Palacký³, Havlíček⁴ a konečně Augustin Smetana⁵. Kollár, vychází ze starší filosofie německé, hlavně z Herdra, formuluje ideál humanitní, povýtce osvícensky, ale již Smetana dává

² Pavel Josef Šafařík (1795–1861), slovenský spisovatel, jazykovědec, etnograf a historik, píšící německy a česky.

³ František Palacký (1798–1876), historik, politik a spisovatel.

⁴ Karel Havlíček Borovský (1821–1856), básník, novinář, politik.

⁵ Augustin Smetana (1814–1851), český hegelovský filozof, píšící německy.

mu ráz sociální, horlí pro náboženství humanity. Náš český humanismus je přirozeným pokračováním našeho českého Bratrství.

Že naši obroditelé takový důraz kladli na humanitní prvek osvícenský, pochopuje se účinky státu protireformačního – osvícenost, osvěta, vzdělání bylo heslo národa, probírajícího se z duchovní a mravní temnoty. Proto také humanitní úsilí, jevící se v XVIII. století v literatuře německé (Lessing⁶, Schiller⁷, Goethe⁸, Herder⁹ a tak dále), k nám proniklo a v Kollárovi našlo zastánce vřelého.

Avšak umění a zejména krásná literatura má pro společenský život každého národa veliký význam výchovný: veliké masy národní přijímají z umění a speciálně od svých poetů své ideály mravní a sociální. Poesie má pro všecek život, má pro život sociální a politický vliv ohromný – to vidíme nejzřejměji na velikánech poesie polské a ruské, vidíme to na vlivu Byrona¹⁰ a jiných.

Idea humanitní jeví se v naší době jako idea národnostní. Počíná se to v poslední době u nás pochopovat, že totiž idea humanitní není proti ideji národnostní, nýbrž že právě národnost, stejně jako člověk jednotlivec, má být a může být humánní, humanitní. Člověčnost není abstrakce trůnicí někde v říši pomyslů nad skutečnými lidmi – národové, jak Herder řekl, jsou přirozené části člověčenstva. V tom smyslu Kollár a Palacký národnost zakládali na ideji humanitní. Kollár pak, poučen Fichtem¹¹, usiloval o vychování a vzdělání národní.

V dnech našich ideu humanitní a národní pojímáme lidově, sociálně. Lid je nám něco jiného než národ, lidovost stává se heslem, ideálem tužeb našich. Socialismus vůbec, jako národnost, je projevem

⁶ Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781), spisovatel, básník, filozof a kritik.

⁷ Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759–1805), básník, spisovatel, dramatik a estetik.

⁸ Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), básník, prozaik, dramatik a politik.

⁹ Johann Gottfried Herder (1744–1803), filozof, teolog, básník a literární kritik.

¹⁰ George Gordon Noel Byron (1788–1824), básník.

¹¹ Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) filozof, žák I. Kanta.

téže ideje humanitní. Než o socialismu promluvíme zvláště, zde zatím dotkneme se ještě jiného prvku humanitního.

Míním mezinárodnost a kosmopolitism. Tkví v ideji humanitní, že každý národ je stejně oprávněn usilovat o človēctví; z toho vzniká myšlenka světové organisace celého človēčenstva. Praktické potřeby k této organisaci krok za krokem vedou. Je dnes organisována mezinárodně věda, umění, ale také hospodářství, kapitalism a jednotliví stavové.

S ideou humanitní vyvíjela se netoliko idea národnostní, nýbrž také kosmopolitism. Jenže je rozdíl mezi kosmopolitismem a kosmopolitismem. Angličan, Francouz i Němec kosmopolitismem rozumí vlastně panství anglické, francouzské, německé; národové menší a malí jsou v situaci jiné. Ale ani oni se nemohou ubránit organisaci světové. U nás hlásal se zároveň s ideou národnostní kosmopolitism slovanský, jak jej Havlíček správně nazval. Historie však poučuje, že nejen v menším, nýbrž také ve větším i velikém, centralism jednostranný je škodlivý, že musí být oživován autonomií přirozených celků hospodářských, kulturních a také národnostních. Dnes starší kosmopolitism, jak jej hlásal liberalism, ustupuje správnějšímu hnutí po mezinárodní nenucené organisaci svépravných kulturních národů. Tím stát ustupuje v pozadí před ideou národnostní.

2 Socialism

Ethické směry socialistické, zejména marxism. Socialism také humanitní. Marx-Engelsův „humanism reální“. Ekonomism: takzvaný materialism historický neboli ekonomický. Marxistický amoralism (liberalism).

Socialistické hnutí ve svých cílech není než jedním z četných hnutí humanitních. Slovo socialism znamená asi: spolčování, sdružování lidí intimnější. Na konci XVIII. věku byla prohlášena práva člověcká. Ve jménu pak těchto práv člověckých byla hlášána a požadována, a posud se hlásá i požaduje, volnost, rovnost, bratrství. Bratrství – tento požadavek humanitní a sociální jest základem socialismu. Bratrství, člověctví však může být pojímáno různě a způsobem mnohým. A zejména mohou se lidé spokojovat jen heslem, jak se říká, člověctvím in abstracto. Ale být člověkem a uznávat druhého jakožto člověka v právech, o to běží. A tedy ve jménu člověctví žádala se a žádají práva politická. Například důvodem všeobecného hlasovacího práva jest konec konců člověctví, rovnost člověka s člověkem. Ale nejen práva politická, nýbrž i práva hospodářská se žádají, a to jest zvláštní význam sociálního hnutí doby poslední. Z té ideje bratrství a rovnosti žádá se ne rovnost vůbec, nýbrž rovnost hospodářská. Tak na základě humanitní ideje, když se tato idea má ztělesnit hospodářsky a nemá být jen abstraktní, žádá se rovnost hospodářská – bratrství, to znamená: komunism. Tak pojímají socialisté všech škol humanitu. Rozumí se, že tato idea humanitní a tedy také humanism komunistický se během času mění. Také komunism může být pojímán a prováděn velmi rozmanitě. To, co jest socialism dnes, tím nebyl před padesáti a více lety. Socialism starší, jak začíná zejména v XVIII. věku ve Francii a v Anglii, byl povýtce mravní a přímo náboženský, a jest posud takového socialismu dosti (socialism

křesťanský neboli křesťanská demokracie podle předpisu Lva XIII.¹² z roku 1901). Vedle tohoto socialismu a po něm vzniká však pořád hnutí spíše hospodářské a politické a typickým jeho představitelem dnes ve všech civilisovaných zemích jest marxismus neboli sociální demokracie.

Tento socialismus založili hlavně Marx¹³ a Engels¹⁴. Má svůj filosofický vznik v soustavě Heglově. V letech třicátých a čtyřicátých filosofie Heglova měla ohromný vliv na duchy mladší. Z této filosofie povstal zejména Feuerbach¹⁵, který formuloval humanitní ideál na základě náboženském, ale toto náboženství bylo již náboženstvím humanity. Z tohoto Feuerbachova humanismu, nechci říci materialistického, ale materialismu velmi blízkého, vycházejí Marx a Engels. Ve svém spise O svaté rodině se hlásí oba k humanismu „reálnímu“. Slovem „reální“ naznačují humanismus neutopistický. Podstata Heglovy filosofie byl pantheismus, že bohem, božstvím je individuum, popřípadě národové, člověčenství celé a příroda, všechno v celku. Z tohoto pantheismu metafysického stal se u Feuerbacha a radikálních heglů pantheismus humanistický; bohem se stal člověk. Ideál, který křesťané hledají v bohu, oni viděli v člověku. Člověk stává se bohem; ale ani ten bůh nestačil praktičtějším socialistům Marxovi a Engelsovi. Oni z člověka udělali proletáře. Tím postupem od pantheismu přes člověka, proletář a hlavně masu proletářskou stala se tím, čím, stručně řečeno, jest věřícímu křesťanu bůh.

Základní filosofické učení Marxovo jest takzvaný materialismus historický. Co se týče slova samého, říkají mu někteří také ekonomický. Jest to především materialismus ve filosofickém slova smyslu, tedy ateismus a tak zvaný psychologický materialismus, totiž mínění, že člověk nemá duše (nesmrtelné). To jest materialismus, jak

¹² Lev XIII. (1810–1903), papež.

¹³ Karl Marx (1818–1883), filozof, politický publicista, ekonom.

¹⁴ Friedrich Engels (1820–1895), filozof, ekonom.

¹⁵ Ludwig Andreas Feuerbach (1804–1872), filozof a antropolog.

v letech čtyřicátých a padesátých byl v Evropě rozšířen, a pravím hned, nikoliv z filosofických důvodů, nýbrž z politických. Materialism jest vždycky reakce proti reakci. Šířil se v době, kdy revoluce politická (1848) byla zkrušena, když začínaly v Německu a v Rakousku konkordáty a hnutí reakcionářské vůbec.

Druhý prvek materialismu ekonomického dá se vystihnout slovem Feuerbachovým: „Člověk jest, co jí.“ Duch, všechna duševní práce je účinkem a plodem těla; tělo se udržuje potravou, tedy duch není než výsledkem potravy, a protože potrava se musí dobývat prací, tedy nakonec je duch výsledkem práce a hospodářské výroby vůbec. Člověk je tím, co vyrábí. Tak tedy z filosofického materialismu Engels a Marx dospěli k materialismu hospodářskému, že prý výrobní poměry (způsob práce a tak dále) jsou reálním základem všeho žití společenského a zejména reálním základem všeho toho, co marxisté zovou „ideologií“. Slovo „ideologie“ ukazuje k francouzskému původu; Napoleon I. například velmi proti ideologům mluvil a žerty si z nich tropil, rozuměje ideologií utopism, popřípadě dobrácky přihloupil, nereální, nepraktický. Umění, filosofie, náboženství i stát, všecko, co zoveme duševním životem v nejšířším slova smyslu, to jest podle nich ideologie, to není reální, nýbrž jest to pouhým „reflexem“, odleskem, odrazem poměrů hospodářských. Jediným reálním životem jest podle názoru jejich život hospodářský. Celá historie, všecek vývoj spočívá v tom, jak člověk si vyrobí potravu a čeho vůbec k ukájení svých potřeb potřebuje. Také mravnost jest jim ideologií, nemá reálního významu. Marx a Engels v pozdějších letech na všechny takové mravní tužby a ideály nekladli váhu. Proto slyšíme i dnes velmi často ve schůzích socialistických mluvit proti morálkářství, že všecko to mluvení o mravnosti jest jen takovou, řekněme, okrasou těch velmi nemravných poměrů hospodářských.

Na tomto základě historického neboli ekonomického materialismu podávají se některé další vývody. Především, že masa proletářská jest vlastním člověkem; ne individuum, ani individuum proletářské, nýbrž celé masy proletářské nejen jednotlivého národa,

nýbrž veškerého člověčenstva. Odtud mezinárodní heslo: „Proletáři všech zemí, spojte se!“ To znamená: individuum, osobní „já“ pozbývá před masou svého významu, anebo, jak to Engels říká, individuum nestojí za nic. Socialism na tomto základě historického materialismu jest uvědoměle protiindividualistický. Odtud vědomí a popřípadě svědomí jednotlivcovo nic neznamená, pouze vědomí a svědomí kolektivní masy, rozumí se masy proletářské. Neboť proletářů jest mnohem více než kapitalistů, a tedy podle zásady majoritní obecně uznávané člověk, člověctví, člověčenstvo je reprezentováno masou proletářskou.

Na první pohled snad takové příkré odmítání individualismu zarazí. Avšak socialism nepodává tu nic nového. Ten, kdo přijímá národ a národnost jakožto reprezentanta člověctví a člověčenství asi tak, jak to formulovali naši čeští humanisté, ten jest také proti individualismu. Každý politický řečník má úspěch, když proti nepohodlným jednotlivcům nebo stranám zahromuje ve jménu národa, a nikdo se ho neptá, má-li nějaké poslání od národa a odkud ví, co národ o věci soudí.

A čím jest stejně věřícímu církev? Vším, individuum ničím. Tak vidíme, že táž myšlenka objevuje se nám v rozmanitém zbarvení. Nacionalism a církevnictví jsou také protiindividualistické.

Jest ovšem otázka: Jestliže individuum nestojí za nic, jak všechny kolektivistické názory tvrdí, odkud pak má cenu ta masa individuí? Když individuum není ničím, jeho vědomí a svědomí jest bez významu, proč tisíc individuí jest nejen něčím, nýbrž dokonce vším? Tu jest přepínání každého kolektivismu; a již teď si můžeme zapamatovat, že jest jednou z palčivých otázek naší doby, uvědomit si rozpor mezi individualismem a kolektivismem, ať již je tento formulován národnostně, církevnicky, socialisticky a tak dále.

Socialisté tvrdí dále, že mravnosti a mravouky, která by hověla každému člověku, každému národu, každé době, není, nýbrž že jest jen morálka a mravnost třídní, proto, že celá společnost spočívá na třídním boji, každá třída (hospodářská) má svou mravnost, své tužby mravní, kapitalista, proletář, živnostník, dělník, každý má

svou. Ale morálky všeobecné, která by toho boháče a chudáka smiřovala, prý není. Myslím, že jest to přepínání. Pravda jest, že mnohé třídy se svými zvláštními zájmy jsou, toho nikdo nemůže popírat, a že by se měly tuze rády, toho také nikdo nebude tvrdit. Ale tolik smí se povědět, že přece jen při všech rozdílech uznávají se některé zásady mravní všeobecné, a nebýt toho, pak by třídy vůbec nikdy nemohly se dohodnout, a přece o dohodnutí oběma běží. Fakt jest, že člověk bohatší, bohatý, člověk prostředního majetku, a zase dělník, každý má svoje mravy, svůj způsob života, jenž se dědí v generacích, a tím se liší třída od třídy. Jest pravda, že také národové se liší podle svých mravů. Ale že by se lišili v podstatných názorech mravoučných - aspoň hledíme-li k národům arijského plemene - nelze tvrdit. Právě historie ideje humanitní nám ukazuje, že národové jsou v tomto ideálu zajedno. Každý si tento ideál formuluje jinak, ale dosti na tom, že lidstvo má takový spojující ideál. Musí se to důrazně vytknout proti všem těm, kdož se domnívají, že lidstvo, opouštějíc morálku starší, zejména křesťanskou a církevní, naprosto je rozdrobeno na prach, na jednotlivá individua. To není správné, co socialisté tvrdí, totiž že byla mravnost jen třídní, popřípadě národní.

Marxisté sami přicházejí tímto upříliženým tvrzením do úzkých. Přední cíl marxistů jest hospodářská rovnost. Tento požadavek spočívá na mravních ideálech humanitních. A když nechci uznávat těchto ideálů, kdo a jak má tu rovnost provést? Na to odpovídá marxista: stát; nespoléhat se na mravnost, stát to má provést. Copak jest stát? Podle marxistů je to také „ideologie“. K takovému odporu nutí upříližený materialism ekonomický.

Speciálnější otázka jest: Má se rovnost hospodářská provést mírně či revolučně? I v tom se kolísal Marx. Jako všichni socialisté hlásal revoluci, ale v pozdějších dobách sám, a obzvláště Engels, od revoluce upouštěl a hlásal možnost smírného dohodnutí. Ale otázka revoluce a reformace jest speciálnější, a nechci se do ní pouštět.

Tím přicházím k nejposlednější fázi marxistického hnutí. Myslivější marxisté vzdávají se totiž upříliženého ekonomického

materialismu a přijímají ideologii v tom slušném, abych tak řekl, rozsahu, jak každý myslící člověk ji uznává a uzná. Toť ta „krise v marxismu“, jež spočívá konec konců v tom, že se uznává takzvaná ideologie, obzvláště ethická, že mravnost a mravní tužby se uznávají za stejně reální jako tužby hospodářské, ba že tužby hospodářské jsou nakonec vlastně tužbami mravními. Tak se stalo, že marxism sám se vrací ke svému humanistickému programu doby starší. Nikdy jsem nepochyboval, že by to nepřišlo a že by to mohlo být jinaké. Engels a podobně Marx sám vlastně nikdy nevzdali se humanitního, ethického ideálu. Engels stál pořád o morálku, jak to na jednom místě říká, „skutečně lidskou“ a nejen třídní. Bernstein¹⁶ a mnozí mladší marxisté víc a víc uznávají potřebu a oprávněnost mravnosti, humanismu. Ostatně i radikálnější socialisté se stále dovolávají přirozeného práva. Copak jest právo? Právo konec konců spočívá na mravnosti a uznání mravního smýšlení.

Já jsem nikdy z toho nedělal tajemství, že jsem rozhodným odpůrcem všeho materialismu. Ale byl bych nespravedlivý, kdybych neuznal, nechci říci jeho oprávněnost – co jest nesprávné, není nikdy oprávněné! – nýbrž tolik, že proti jednostrannosti směrů a zřízení nematerialistických, hlavně církevnických, na straně druhé vznikla právě tato jednostrannost. Také uznávám, že marxism velmi dobře působí tím, že nejen v mase dělnictva, nýbrž všude nutí, aby se lidé doopravdy zabývali nejen otázkami hospodářskými, nýbrž také filosofickými a náboženskými. Uznávám, že nás zvykl se dívat na otázky mravní a ideály mravní lépe, než nás učí to morálkaření, jak je všichni tak rádi provozujeme. Ovšem také socialism starší morálkařil. Například velmi rozšířena byla škola saintsimonistická; také v Čechách měla vliv. Tito saintsimonisté, aby člověka k člověku hodně připoutali a v lásce tužili, zavedli například, aby knoflíky se nosily na kabátech vzadu, aby vždycky musil bratr bratrovi při zapínání pomáhat. Takových všelijakých morálkářských hraček máme mnoho a my všichni svým bratrům různé ty knoflíčky

¹⁶ Eduard Bernstein (1850–1932), politik, politický teoretik.

přiříváme dozadu, co možná tak, aby se nemohly zapínat... Proti takovému utopismu a hračkářství pracoval marxismus a pracuje právem. Z nechtů k takové neúčinné morálce dochází zase v extrém, usiluje o naprostý amoralismus – tak totiž bych nazval to nepočítání s morálkou.

U nás socialismus má také starší kořeny, třebaže teprve teď začínají u nás lidé pochopovat, že socialismus jest a čím jest. Ale hnutí socialistické i u nás jest už starší. Již v letech třicátých a čtyřicátých byly u nás nepokoje v dělnictvu. Revoluce roku 1848 má v sobě prvek socialistický. Oslavují se barikády z demokratického stanoviska, ale nikdo nepamatuje, že byly stavěny dělnickými rukama a že je obhajovali hlavně dělníci. Také teorie socialistické u nás byly již v starších dobách. Augustin Smetana, kterého jsme nedávno oslavovali, u nás první uložil české filosofii a českému myšlení myslit sociálně. A Smetana také jako Marx-Engels vychází z Feuerbacha. Zajímavý to paralelismus. Dále Klácel¹⁷, na kterého se neprávem zapomíná, již v roce 1849 napsal Listy o původu socialismu, komunismu; přenáší k nám hlavně socialismus francouzský. Sabina¹⁸ byl více anarchistou, zejména ve svém románu Morana z roku 1874. V letech padesátých a šedesátých ustaluje se socialismus křesťanský, zejména v centrech, jako v Brně, v Praze, jako všude, byl socialismus z počátku také u nás náboženský a teprve na tomto základě vzniká socialismus marxovský. Jen nestopování našeho vlastního vývoje zavinilo, že značná část inteligence v posledních letech byla překvapena silným vzrůstem socialismu; avšak socialismus u nás vyvíjel se podobně jako jinde, jak ani jinak nemohlo být v zemi, která v Rakousku jest nejprůmyslnější. A jestliže chválíme tuto průmyslnost, musíme také počítat s jejím přirozeným důsledkem, se socialismem.

Já bych nerad, abyste měli dojem, že mé nepřátelství proti některým teoretickým položkám marxismu platí také dělnictvu

¹⁷ František Matouš Klácel (1808–1882), básník, novinář a filozof.

¹⁸ Karel Sabina (1813–1877), spisovatel, kritik, básník, dramatik, publicista a politik.

a jeho masám. Neuznávat obětavosti dělnictva bylo by velmi nespravedlivé; odsuzovat hnutí dělnictva šmahem, poněvadž nemůžeme souhlasit s některými názory teoretickými nebo s některými chybami, třeba politickými, to jest více než jednostranné. My jsme se o masy lidu doposud nestarali, a teď jsme překvapeni tím, že se organisuje sám a částečně proti nám.

A ještě něco! Liberalism měl a má také nechuf k morálce. Všichni ti liberální teoretikové, zejména národní hospodáři, kteří zřejmě a výslovně morálku také odmítají, jsou a byli také učiteli marxismu.

A také bych nechtěl tvrdit, že u nás v třídách nesocialistických je mravnosti více. Mravnost nesmí se odhadovat jen podle toho, jaké kdo má teorie, a ještě méně podle platebního archu nebo rozkazu berního úřadu.

V poslední době také u nás zájem v otázkách hospodářských roste a již od roku 1848 hlásá se heslo: bohatnout. Praktický člověk nebude tomu oponovat; ale bohacení nemůže být nejvyšším cílem našeho života, záleží na tom, jak kdo dovede bohatství užívat. Jsou lidé, kteří chtějí zbohatnout a bohatnout, ale jsou otroky peněz. A tak jako bylo řečeno Kristem, že jest pánem soboty, tak i národ a každý jednotlivec musí být pánem bohatství. To jest: nepodléhat materialismu, třeba byl ověšen sebekrásnějšími frázemi mravními, náboženskými, jakýmikoli, nýbrž být pánem peněz, umět čestným způsobem peníze vydělávat a šlechetným způsobem umět jich užívat.

V Dostojevského¹⁹ jednom románě několik mladíků rozbírá záhady ekonomického materialismu; někteří mají ohnivé přání stát se Rotšildy. Ale právem jim namítá jeden: „Dobrá, člověk se nají – ale co potom bude dělat?“

Jest stejně potřeba přemýšlet o tom, jak užívat své prázdně, netoliko o tom, jak dobýt bohatství. Mnohé prostě nouze a příklad nutí k práci, a celkem lze říci, že lidé pracují pilně; ale nesnáze vznikají těm, kdož mají úspěch, jak by nakládali svou prázdni.

¹⁹ Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821–1881), spisovatel a filozof.

Člověk, lopotící se od rána do večera v továrně, v pisárně, při knize – ten není nebezpečný! Nebezpečí začíná, když práce není, a začíná také u sytých. Je také tento sociální a mravní problém – nezaměstnanců, v němž snad vrcholí problém materialismu ekonomického, v něm jest obsažen všecek problém také národa našeho.

3

Individualism

Podstata individualismu jakožto protivy socialismu: subjektivism, individualism, egoism. Aristokratism (literárně umělecký). Liberalism. Anarchism. Nihilism. Individualistický egoism Stirnerův. Stirnerovi následníci anarchističtí v literatuře a v politice.

Upozorňoval jsem při pojmu slova humanism a humanitism, že je humanitních soustav mnoho. Stejně platí to také o individualismu. Individualism je projevem humanitních snah; humanita se projevuje individualisticky. A tak jako humanitních je též individualistických soustav mnoho.

Proti individualismu stojí socialism. Socialism je také projev humanitních tužeb. Tedy ještě jednou upozorňuji, abychom se nedali mýlit jmény a názory, nýbrž abychom vždycky přihlíželi k věci.

Filosoficky jakožto representant individualismu obyčejně se jmenuje Stirner²⁰. Filosof, jenž teprve v posledních letech vlivem nietzscheismu a moderních tužeb literárních a filosofických stal se známějším. V letech čtyřicátých bylo v Berlíně několik směrů a frakcí svobodomyšlných, liberálních. Nejradiálněji byli z levice Heglovy; v letech čtyřicátých nebylo v Prusku ještě parlamentarismu, strany liberální sledovaly proto cíle politické. Jedni scházeli se ve vinárně Zabelově, mezi nimi v letech 1841–1842 tu a tam také Marx a Engels. Hostem vítaným býval Stirner.

Jeho spis Jediný (Der Einzige) je věnován ženě-milence Marii Dähnhartové, která ještě do roku 1898 žila v Londýně. Jeden z moderních individualistů, anarchistický spisovatel Mackay²¹, vydal Stirnerův životopis a staral se, aby se něco dověděl také od jeho ženy. Ta však pověděla velice málo a nerada, protože se

²⁰ Max Stirner, vl. jm. Johann Caspar Smidt (1806–1856), filozof.

²¹ John Henry Mackay (1864–1933), spisovatel, myslitel a individualista.

s mužem svým nepěkně rozešla. Teprve úsilím Mackayovým dověděli jsme se něco málo o Stirnerovi. Jeho hrob byl zapomenut, až Mackay a Hans von Bülow²² položili mu nový kámen.

Ve stručnosti jsou Stirnerovy myšlenky tyto: Jemu se nelíbil člověk a humanita Feuerbachova: byla mu příliš abstraktní, nereálná. A tak jako Marx a Engels chtěli humanitu reálnou, tak také Stirner chce pojímat člověka realisticky a ne již idealisticky. Jestliže realisticky pojímám člověka, pak (odvozuje Stirner) musí přestat rozdvoujet se mezi tím, co být má, a co je. Ne člověk všeobecný je člověkem, ale já, docela určitý člověk – já Max Stirner jsem člověkem. Člověcké, lidské je, co dělám, myslím, cítím já. Tento docela určitý člověk, toto individuum, je měřítkem všeho. Já, toť měřítko všeho. Aby toto realistické pojmání humanitních ideálů se uskutečnilo, je třeba docela jiné kritiky, než jaké užívala posavadní filosofie. Posavadní filosofická kritika, třeba se zvala kritikou kritickou (tak skutečně ji nazýval přítel a pak odpůrce Stirnerův Bruno Bauer²³), byla kritikou služebnou, ve službách totiž všeobecných abstraktních pojmů. Ale my potřebujeme, Stirner praví, kritiky jedinečné, kritiky docela určitého jedinca, toho já. Teprve taková kritika odstraní především všecku hierarchii, kterýmžto názvem rozumí Stirner všelikou autoritu osob a myšlenek. Jestliže já jsem měřítkem všeho, pak mně není pranic do nikoho a ničeho jiného. Já jsem pravda. Já jsem nadpravda, Stirner praví, a všecko to, co mně je vhod, je správné. Právo je to, co chci já a co dělám já. Protože lidstvo posud, zejména náboženstvím pozitivním bylo udržováno v područí myšlenek, ideálů a autorit, je především potřeba odstranit tento podklad. Nestačí jen odstranit náboženství pozitivní, nýbrž zničit se musí všeliký pojem svatosti. Úkolem té pravé kritiky stirnerovské je odbožnění – člověk musí přestat být v područí strašidel. Stirnerovi všechny pojmy všeobecné, ideály náboženské, politické a ideje vůbec konec konců nejsou než

²² Hans von Bülow (1830–1894), dirigent, klavírista, hudební skladatel.

²³ Bruno Bauer (1809–1882), teolog, kritik náboženství, filozof a historik.

strašidly. Tak Stirner vyjadřuje učení svého mistra Feuerbacha o anthropomorfickém původu náboženství.

Z toho hlediska, rozumí se, nemůže být žádného ideálu sociálně-historického. Historie státu, církve, národa, to všechno pro „jediného“ není ničím. Ale Stirner přece jen je heglovec a podává tedy jakousi filosofii dějin, ovšem můžeme si domyslit, jak vypadá. Všecko to, co posud bylo, je plodem ilusí; on jen s opovržením mluví o minulosti. Doba stará je mu doba černošství, křesťanství je mu číňanstvím anebo mongolstvím a má hlavní chybu v tom, že chce člověka opravovat. „Jediný“ nenávidí všelike reformy. Odmítá nejen Řeky, Římany, středověk a reformaci, nýbrž také humanitní pokusy doby novější. Liberalism ve vsí formě je mu nesnesitelný. Především liberalism politický, protože on vůbec odmítá stát. Stát je násilím proti individuu. Tedy nějaký liberalism politický, usilující o nějakou nápravu státu, to je chyba sama v sobě. Stát o sobě a vůbec za nic nestojí, tedy se nesmí chtít jej reformovat. Toť zase to mongolství a číňanství křesťanské. Stirner proto odmítá i republiku; republika je stát a není proto o nic lepší než absolutistická monarchie. Jen stát konstituční se mu trochu líbí, protože v něm vidí rozklad státu. Také liberalism sociální (komunism) je mu nemilý, a stejně nemilý, neboť komunista, socialista ještě věří ve strašidlo společnosti. Společnost, to je abstrakce – pryč s ní! A konečně také liberalism humanitní neboli kritický stejně nedostačuje. Celá praxe „jediného“ tkví v tom – mít moc sám a sám. Moc je pravda. Moc jde před právem. Moc je nad právem, jedinec domáhající se a užívající své moci je dokonalý. Lidí chybujících, dokonce hříšníků není – my všichni, Stirner prohlašuje, jsme dokonalí.

To jsou ve stručnosti myšlenky Stirnerovy. Analysujme je věcně a historicky.

Po stránce historické jsem již řekl, že Stirnerova filosofie vyvinula se stejně jako Marxova a Engelsova z filosofie Heglovy a zejména z levice heglovské. Feuerbach a jeho humanitní filosofie byla

základem Stirnerova anarchismu a Marxova socialismu. Hegel²⁴ prohlásil vesmír za boha. Feuerbach řekl: bohem je člověk, člověčenství. A teď přišla levice heglůvská, a tu řekl Marx a Engels: bohem je proletář, masa proletářů; a Stirner praví: ne, bohem jsem já. Z pantheistického boha Heglova stal se Stirnerovi bůh individualistický. A jádro a smysl všeho krajního individualismu je: bohem jsem já.

Proti tomuto krajnímu individualismu stojí na druhé straně krajní socialism Marx a Engelse; Engels řekl: individuum není nic. Mezi Marxem a Engelsem a Stirnerem záhy vypukl také literární spor a boj, a posud socialism je důsledným odpůrcem všeho individualismu. Jako už Marx a Engels, posud všichni čelnější marxisté stavějí se proti individualismu. Nedávno Rus Plechanov²⁵ za příležitosti rozličných atentátů velice rozhodně popíral anarchism. Socialisté velice určitě se vyslovili proti anarchismu činu.

Zkrátka: socialism na jedné straně, anarchism na straně druhé reprezentují nám dnes dva krajní směry ideálů humanitních. Pravda, je také anarchism komunistický; jsou rozmanité pokusy sloučit obě protivy, ale vcelku stojí tyto dva směry proti sobě.

A teď se postarejme o to, abychom náležitě pochopili, jak se vedle socialismu individualism z moderních myšlenek vyvinul dále. Především pokud se týče slova anarchism, buď vzpomenuto, že to znamená bezvládí; soustava, která neuznává vlády, především vlády státní, ale pak ani náboženské, hospodářské, zkrátka žádné vlády, authority. (Francouz Proudhon²⁶ slovo anarchism rozšířil.) Obyčejně však vedle anarchismu užívá se též slova individualism. Je to totéž, hledí-li se k věci.

V té formě, jak Stirner nám individualism reprezentuje, je to soustava filosofická čistě německá. Kladu na to váhu, že je to soustava německá a filosofická. Německá filosofie v moderní době,

²⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), filozof.

²⁵ Georgij Valentinovič Plechanov (1856–1918), politik, filozof, menševik.

²⁶ Pierre Joseph Proudhon (1809–1865), typograf a myslitel.

hlavně její representanti Kant²⁷, Fichte a následníci, všichni byli idealisté. Slovo idealism neznamená tu idealism mravní, nýbrž filosofický, teoretický, tolik co subjektivism. Pokládali totiž ideje za reálnější než věci; tyto teprv v druhé řadě mají skutečnost. To tedy, co Stirner hlásá, hlásali všichni němečtí filosofové. Němečtí, protože jinde filosofie byla jiná, ne tak subjektivistická, individualistická jako právě německá. Jenže Stirner z tohoto individualismu činí ještě jiné a hlavně ethické vývody. Jestliže totiž jen subjekt „já“ je reální a nic jiného, následuje z toho pro něj, že člověk musí být naprostým egoistou. Je-li měřítkem všeho, tedy důsledně prý má být egoistou. Kdo je to ego, to „já“ stirnerovské? Ideje ne, praví Stirner, nýbrž moje tělo, to je hlavní věc na mně. Z toho egoismu následuje materialism. Žádný duch, žádné myšlenky, žádné ideály - hmotné moje „já“, to je měřítkem věcí. Hmotě, tělu líbí se jen vlastní slast, tedy další požadavek materialismu, že jedinec Stirnerův bude se starat jen o to, co je mu milé a příjemné. A když konečně „já-tělo“ se stará jen o sebe, stirnerovský egoism stává se naprostým nihilismem. A jak slovo nihilism naznačuje: všecko ostatní mimo moje tělo je pouhé nic.

Idea Kantova a filosofie německá, jak ukazuje hlavní titul spisu: Kritika čistého rozumu, byla criticismem. Tento prvek přijímá Stirner také, jenže on nechce mít kritiky kantovské, nýbrž kritiku „jedincovu“ - naprostou negaci všeho mimo „já-tělo“. To je druhý hlavní prvek filosofický.

Anarchism má však také jiné prvky nežli stirnerovské. Především positivism. To uvidíme na Nietzschevi²⁸. Velice často se vytýká liberalismu, že je otcem anarchismu. Do jisté míry lze to povědět, pokud (hospodářský) liberalism byl proti státu, to jest chtěl, aby stát jen negativně vsahoval, aby byl ponocným pro bohaté lidi. Stirner tuto myšlenku liberalismu hospodářského přijímá, jenže jde dále a říká: nejen v hospodářském oboru stát nemá co dělat, on vůbec

²⁷ Immanuel Kant (1724–1804), filozof.

²⁸ Friedrich Nietzsche (1844–1900), filozof, básník, filolog a skladatel.

nemá žádné oprávněnosti. Avšak také po stránce filosofické liberalism může se pokládat za jeden z prvků anarchismu.

V pozdějších dobách, a zejména v době nejnovější – a o tom Stirner sám neměl ani potuchy – z anarchismu filosofického stává se anarchism činu, terorism, atentáty osobní. Tento anarchism, hledíme-li k mase anarchistů nevzdělaných, má příčiny své, kterých netřeba hledat lucernou. Ve spisech o anarchismu od Zenkra²⁹, spisovatele konservativního, nalézáme správné vyčtení příčin masového anarchismu: že totiž nespravedlnost veřejných institucí vede většinu anarchistů k odboji beze vší filosofie. Jistě tam, kde je větší volnost, anarchismu teroristického není. V Anglii domorodého anarchismu není, jen cizí anarchisté se tam scházejí; v Anglii je svoboda politická. Zato ve Francii, kde nebylo a posud není pravé svobody politické, nebo dokonce v Rusku, je anarchistů mnoho. Stejně v Rakousku je anarchismu dosti, třebaže není vždycky patrný, protože se zjevuje třeba pod jménem nějakého socialismu.

Tedy vedle anarchismu filosofického, teoretického, jak se říká, je anarchism politický a hospodářský, praktický, anarchism činu. Není ovšem vždy a všude snadno činit rozdíl mezi anarchismem jen teoretickým a mezi anarchismem, kde už začíná čin. Proto, že věc je důležitá, bude dobře na některé druhy anarchismu ukázat ještě jednou.

Především vezmeme si ještě jednou Stirnera samého: co je to vlastně, jaký je to anarchism?

Stoupenci Stirnerovi velebí ho velice. Citovaný Mackay myslí dokonce, že kniha Stirnerova zatlačí bibli, že bude evangeliem budoucnosti. Člověk kritický nemůže přijmout takového nadsazování. To, co u Stirnera se nalézá, je již u starších filosofů. Ba naleznete to u nich pověděno mnohem silněji. Stirnerův anarchism není anarchism energie, třeba se jeho vývody na prvé poslechnutí tak poslouchají. Když se na to dobře podíváte, vyklube se vám z toho anarchismu, skoro bych řekl, šosáček. Takových šosáků

²⁹ Ernst Viktor Zenker (1865–1946), rakouský novinář a poslanec.

anarchistických je na světě dnes mnoho, To jsou lidé, kteří velkými slovy potírají kdeco, ale ve skutečnosti nemají potuchy o tom, co říkají. K těmto lidem náleží Stirner. Je podle mého úsudku typickým reprezentantem indiferentismu, lhostejnosti. Vezměte si Byrona a čtěte jeho Kaina nebo Manfreda: Byron je také kus anarchisty, ale jaká je v něm síla a energie, jaký odpor a boj proti tomu, co pokládá za nesprávné! U Stirnera o boji není ani potuchy. Stirner nejlépe ukázal svým životem, jak je jeho soustava jen myšlenková: spis byl napsán v roce 1845. Přípravovala se již revoluce, vypukl rok 1848, a Stirner se revoluce neúčastnil. Charakteristická je vzpomínka u básníka Alfreda Meissnera³⁰. (Praha byla tenkrát vůbec s Berlínem a Německem hodně spojena.) Alfred Meissner přišel do Berlína a přinesl v rukopise svoje epos Žižka. Dal je číst také uznávané autoritě, Stirnerovi. Stirner mu řekl, že z Žižky neměl udělat reka, nýbrž figuru směšnou – problémy náboženské jsou prý již dávno překonány.

Z těchto slov je vidět, že je mu všechno lhostejné, chce mít prostě pokoj a nic více. Potírá všechno, co je nepříjemné, ale potírá to právě jen z té potřeby šosáckého klidu. Proto zapadl se svou teorií, se svou knihou, ze které, abych tak řekl národním naším rčením: se nestřílelo. Teprve teď vlivem Nietzschevým vzpomněli si na Stirnera a udělali z něho velikána. Nepopírám: Stirner je zajímavý jakožto representant německé filosofie, a to tím, že přivedl německý filosofický idealism-subjektivism ad absurdum. Proto jsem kladl důraz na to, že jeho anarchism je německá filosofie, německá soustava myšlenková – anarchism teoretický.

Také následníci Stirnerovi jsou většinou anarchisté teoretičtí: o Nietzschevi promluvíme budoucně. Sem náleží již jmenovaný Mackay, z mladších spisovatelů mnichovský spisovatel Panizza³¹,

³⁰ Alfred Meissner (1822–1885), rakouský, sudetoněmecký spisovatel.

³¹ Leopold Hermann Oskar Panizza (1853–1921), psychiatr, avantgardní spisovatel, dramatik a vydavatel.

horující pro to, že Hus a anarchista Caserio³² jsou rovnocenní. Uvádím například mladšího spisovatele Hirschberga, který velikými slovy domáhá se „práva hřešit“. Ve společnosti jsou to docela nepatrní lidé, kteří hrubými slovy povídají, co každý člověk ví dávno. Neboť to „právo hřešit“ neznamena nic jiného, než že každý člověk je křehký, že se mylí, že hřeší – „právo hřešit“ zní ovšem silácky, ale silné to není.

Vedle anarchismu teoretického mluví se často o anarchismu ethickém, mravním, a za typ takového anarchisty mravního lze považovat Tolstého. Ani Tolstoj³³ nechce mít církev, ani stát a vůbec žádnou autoritu. Ale přitom je anarchista ethický, chce totiž mravnost a náboženství.

Totéž platí o Ibsenovi³⁴. Aby nebylo mýlky, nebudeme nazývat Ibsena anarchistou, nýbrž krajním individualistou.

Mluví se také o aristokratismu. Je to literárně-umělecký směr moderní, který je nejvíce zastoupen ve Francii. Je to směr poněkud dekadentský, pařížský.

Dále chtěl bych upozornit na anarchism ruský. V politice a literatuře ruské za posledního půl století je otázka anarchismu otázkou z nejpalcivějších. Zakladatelem ruského anarchismu může být považován Bakunin³⁵; přejal mnoho z Proudhona. U nás byl v roce 1848 vůdcem našeho takzvaného povstání, a Havlíček už tenkrát nepřijímal jeho filosofie, vytýkáje mu, že je jesuitou. Bakunin totiž, jako druhý anarchista ruský, Něčajev³⁶, hlásal, že revoluce posvěcuje všechno bez rozdílu. V tom právě Havlíček viděl pravidlo jesuitské a docela právem. Po Bakuninu a Něčajevu na Rusku anarchism teroristický se velmi rozmohl. Proto literatura mnoho se zabývala problémem anarchismu. Tam anarchism se

³² Sante Geronimo Caserio (1873–1894), italský anarchista.

³³ Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910), spisovatel a filozof.

³⁴ Henrik Johan Ibsen (1828–1906), dramatik a básník.

³⁵ Michail Alexandrovič Bakunin (1814–1876), revolucionář, ideolog anarchismu.

³⁶ Sergej Gennadijevič Něčajev (1848–1882), revolucionář, anarchista a nihilista.

jmenuje podle Turgeněva³⁷ nihilismem. Je to jméno, označující dost správně anarchism ruský, pochází ze známého románu Turgeněva Otcové a děti. Turgeněv, jeden z prvních, v polovici let padesátých a později ještě v románě Novina analyzuje ruský anarchism neboli nihilism. Ale nejen Turgeněv, nýbrž všichni velicí spisovatelé ruští tímto problémem se zabývali. Například Pisemskij³⁸ v několika románech, Saltykov³⁹, Lěskov⁴⁰, Gončarov⁴¹, Dostojevskij a Tolstoj. O Dostojevském se může říci, že všechny jeho romány posibiřské jsou rozbořem nihilismu. Dostojevskij zejména (připouštím, že ve mnohém je nespravedlivý) ukazuje, jak to absolutní „já“ přechází k prohlášení sebe za boha. A co potom ten bůh dělá? Tvořit nemůže, protože takový bůh materialistický, tělesný, je bytost nadmíru křehká, slabá a nešikovná, tedy nezbývá než ničit – revoluce a teror. Násilí – toť posledním prostředkem tohoto nihilistického boha. „Všecko je dovoleno“ – hlásají Dostojevského anarchisté.

V české literatuře a v českém životě veřejném anarchism také hrá úlohu, ale za našich zvláštních kulturních a uměleckých poměrů jinakou než v Německu nebo v Rusku. U nás anarchism, kde se zjevuje, má větší příbuznost s anarchismem německým.

Z prvních anarchistů byl Sabina; již v roce 1848 vystupoval jako anarchista, později pak hlásí se k nihilismu v uvedeném už románě Morana.

Vedle anarchismu politického a sociálního jeví se v naší literatuře v nové době směr individualistický, jakýsi aristokratism. A zase je to jednak vliv německý, přímo stirnerovský. Ale hlavně Nietzsche měl u nás vliv na mladší generaci. Vedle Nietzschea pak několik Francouzů se svým aristokratismem renanovským. Koncem let osmdesátých za nihilism národní byl prohlášen článek mladého

³⁷ Ivan Sergejevič Turgeněv (1818–1883), spisovatel, básník a publicista.

³⁸ Alexej Feofilaktovič Pisemskij (1820–1881), spisovatel a dramatik.

³⁹ Michail Jevgrafovič Saltykov-Ščedrin (1826–1889), spisovatel a satirik.

⁴⁰ Nikolaj Semjonovič Leskov (1831–1895), spisovatel a dramatik.

⁴¹ Ivan Alexandrovič Gončarov (1812–1891), spisovatel.

spisovatele H. G. Schauera⁴². Tento nihilism čistě národnostní pořád ještě straší, a jsou spisovatelé jako M. A. Šimáček⁴³, kteří podnes cítí potřebu obhajovat vlast a národ, a rozumí se, zase čistě národnostně, bez hlubšího podkladu myšlenkového.

Anarchism u nás, ať se jmenuje jakkoli, je nečeský. České myšlení, pokud dovedu českého člověka chápat, vždy bude spíše sociálním.

Nemohu zde věc analyzovat podrobněji. Stačí upozornění, jak pod jménem ať už individualismu, subjektivismu, anarchismu nebo nihilismu mnoho soustav myšlenkových se nám podává. Každý individualism krajní pokládám za pochybený. Prostě proto, že žádný člověk, žádné „já“ není a nemůže být samo. Stirnerova myšlenka je falešná svou krajností. Člověk není bohem. Jaký bůh, když každý přece se narodí v rodině, když je odchován společností?! Kdo toho může nevidět? Jen teoretisující krátkozrakost při vší zdánlivé hlubokosti může chtít jedince izolovat tak, jak se o to pokoušel Stirner. Být jen individuem bez svazku nějakého k individuím druhým prostě nelze. Není žádného „já“ samého o sobě. Krajní individualism padá mravně i teoreticky tím, že staví „já“ na roveň bohu.

Tím není řečeno, že úsilí mnohých moderních individualistů po vypěstění silné individuality je neoprávněno. To je docela něco jiného než hlásání krajního individualismu. Individualism mírný, individualism opravdu filosofický a ethický chce, aby se ve společnosti společným úsilím, na základě lásky, vypracovaly určité typy, charakter, osobnosti.

⁴² Hubert Gordon Schauer (1862–1892), spisovatel a publicista, autor polemického článku „Naše dvě otázky“ v revui Čas (1886).

⁴³ Matěj Anastasia Šimáček (1860–1913), úředník, novinář a spisovatel.

4

Utilitarianism

Ethika slasti (hédonism) a egoismu. Co vlastně je egoism. Utilitární ethika anglická, německá, ruská. Havlíček českým zástupcem utilitarianismu.

Utilitarianism znamená etiku a filosofii užitku, prospěchu (od latinského utilis = užitečný). Prospěch, užitek má být cílem všeho jednání. Na otázku, co je prospěch, dostáváme odpověď: slast, blaho, štěstí. Proto utilitarianism je zároveň hédonismem, to jest etikou slasti (od řeckého hédoné = slast). Na otázku, jaký prospěch, odpovídají dvojím způsobem. Jedni říkají: Můj prospěch vlastní, a jen můj vlastní prospěch, jest předmětem vši mé touhy. Druzí praví: Nejen prospěch můj, nýbrž prospěch co možná největšího počtu lidí. Podle toho mluvívá se pak v anglickém žargonu filosofickém o maximu slasti, o „maximaci“ slasti. Někteří jdou ještě dále, hlásajíce co možná největší prospěch všeho cítícího a myslícího tvorstva.

Klasickou zemí této filosofie jest Anglie, a uvedl ji v úplnou soustavu zejména Bentham⁴⁴. Každý člověk prý přirozeně baží toliko po slasti a vyhýbá se strasti. Jest pravda, že člověk baží jen po slasti? Například ten, kdo studuje a kdo se chce něčemu naučit, hledá ten jen slast či také poučení? Utilitarianista řekne: On hledá jen slast, a vůbec všecko, co člověk dělá, jest prostředkem, dobýt sobě slasti. Ale to není pravda: člověk hledá také jiné věci; neříkám ovšem, že slasti nehledá. Otázka je přece, hledá-li vůbec jen slast.

Další otázka jest, je-li lhostejno, jaká slast jest? Zdali jest jedno, hledat ji například v pivu nebo v díle uměleckém? Bentham toho nerozlišuje, jemu je lhostejno, jaká slast, jen co možná největší, čím silnější, tím by bylo lépe. Proti tomu namítá například Mill⁴⁵, že jest rozdíl slastí v kvalitě. Myslím, že Mill má pravdu – kdo krade, má

⁴⁴ Jeremy Bentham (1748–1832), filozof, právní teoretik a společenský reformátor.

⁴⁵ James Mill (1773–1836), skotský historik, ekonom a politický filozof.

z krádeže také slast. Kdybychom prohlásili každou slast za samu sebou dobrou, špatně by to vypadalo. Jest tedy třeba doznat, že ne každá slast jest dobrá, nýbrž jen ta – pravá.

Tu přicházíme k největší obtíži. Bentham myslil, že člověk od přírody je jen egoistický a že každý chce mít slast jen svou, ne cizí. Otázka: jak se dostane takový egoista k utilitarianské formuli, že slast, blaho, štěstí co možná největšího počtu lidí má být cílem jednání? Odkud ten největší počet, jestliže člověk jest egoistou, jak se dostane člověk ze sebe, jak se dostane sociálně k druhým? To jest těžký oříšek pro toho, kdo tvrdí, že člověk jest jen egoistou, že nemá vůbec žádné lásky k bližnímu, a že to, co zoveme láskou k bližnímu, jest jen skrytý, jemný, chytrý egoism. Pomáhají si někteří takto: Když každý člověk dosahuje svého štěstí, tož bude a jest dobře všem. Jest každý tolik jako všichni? Bylo by to snad možné, kdyby se každému štěstí dostávalo odněkud z nebe, kdybychom k tomu neměli potřebí druhých a kdyby se nestávalo, že lidé mají prospěch proto, že činí druhým křivdu. Kolik jest takzvaných šťastných lidí, kteří své štěstí vykoupili tím, že potlačili lidi jiné? Ani nemůže být pravda, když každý se má dobře, že se má také dobře celek. Jestliže totiž člověk by neměl vrozeno aspoň trochu nezištné lásky k bližnímu, celku by ani nebylo, ten celek by se dobře neměl. Vůbec slabá stránka této filosofie a ethiky prospěchu jest, že neuznává přirozené, nezištné náchylnosti člověka k člověku. Proto radikálnost egoistická kritičtějším utilitarianistům se nelíbila; Mill žádal dokonce sebeobětování.

Utilitarianism v Anglii i jinde proto se rozšířil, že se zdál hodně praktický. Není potřebí žádného hlubokého přemýšlení – řekne-li se, že každý má dbát svého vlastního prospěchu – tomu rozumí každý. Je to přepínání: kdyby každý tak snadno věděl, jak se stát šťastným, nebylo by tolik samozaviněného neštěstí. Říci: Jdi po svém prospěchu! není proto pravidlo tak naprosto praktické. Nepopírám, že by do jisté míry praktické nebylo.

Od odpůrců namítá se proti utilitarianismu, že jest morálním kupectvím, samé: „dávám, abys dal“, je to prý morálka malicherná,

všední, nerekovná. Když se díváme na život zakladatelů této školy, nutno přiznat, že to byli lidé ideální. Bentham byl důsledný ve své teorii egoismu, ale přesto neustal pracovat pro všeobecné dobro, a jeho jméno jest v celém světě a zejména v Anglii ve velké vážnosti. Ještě po smrti chtěl být užitečným – odkázal svoje tělo k pitvě. Mill jest co možná ještě ideálnější. Jistá dávka kupecké morálky není tak zlá, dobré při ní jest právě to, že umí počítat, že vede lidi k počítání. Mnozí lidé mají rádi filosofii a ethiku romantickou a sentimentální; ale budete-li analysovat romantism a sentimentálnost, uvidíte, že jsou egoističtějšími nežli poctivě a odkrytě přiznaný egoism.

Zastánci hédonismu, vyslovení přívrženci Epikurovi⁴⁶, nejsou lidé oddaní slasti nejhrubší a jen požívavosti. Nechci mluvit o tom, že lidé jednají obyčejně jinak, lépe, než jest jejich teorie; ale fakt je, že nejlepší z těch, kdo byli pro ethiku slasti, byli pro mírnost a střídmost. Třebaže z egoismu a vypočítavosti, aby se totiž předčasně neotupili. Nezapomínejme také, že z teorie čirého egoismu se stala, aspoň u pozdějších zastánců utilitarianismu, ethika sociální. Hlásat prospěch množství co možná největšího jest hledat prospěch masy, majority národa, lidstva. To jest ethika sociální. A skutečně všude z učení utilitaristického stalo se učení sociální a přímo socialistické.

Utilitarianism je filosofií nacionálně anglickou, zejména filosofie XIX. století v Anglii jest utilitarianistická, začátky její jsou ovšem starší.

Bentham zosnoval filosofii, která jest celkem táž, kterou Adam Smith⁴⁷ a národohospodáři XIX. století hlásali. Národní hospodářství anglické jest založeno na utilitarianismu.

Bentham se narodil roku 1748, zemřel roku 1832; byl zakladatelem také politické školy radikálně-liberální. Utilitarianism anglický byl zmírněním francouzských idejí revolučních. Co francouzská revoluce chtěla násilím, to Angličané prováděli svým

⁴⁶ Epikuros (341–270 př. Kr.), starověký řecký filozof.

⁴⁷ Adam Smith (1723–1790), skotský ekonom a filozof.

utilitarianismem. Národ francouzský je radikální, revoluční, anglický počítavý, klidný. Stoupenci Benthamovi sledovali stejný cíl, demokratické rozšíření parlamentu; provedli reformaci parlamentu anglického roku 1832. Bentham sám byl odpůrcem francouzské revoluce, práv člověckých – to mu bylo všecko utopistické. Hlavními stoupenci utilitarianismu byli oba Millové, zejména však John Stuart Mill⁴⁸, který dnešnímu utilitarianismu v té reformované podobě vtiskl ráz. Též Spencerova⁴⁹ evoluční filosofie (víra v pokrok) přijímá utilitarianism.

Také poslední ethické hnutí anglické a americké je v podstatě utilitarianismem.

V Německu jest učení toto novějšího původu. Němci nebyli pro filosofii praktickou, byli více utopisty. Ale vliv anglický také zde působil, že byla přijímána filosofie utilitární (Feuerbach, z něhož čerpal Marx a Engels).

Velmi se rozšířila tato filosofie na Rusku. Všichni ruští stoupenci empirismu a praktického směru sociálně politického byli utilitarianisty. To, co Rusové zvali realismem, jest v základech utilitarianism. Hlavními jeho představiteli jsou někteří socialističtí myslitelé a kritici: Černyševskij⁵⁰, Dobroljubov⁵¹, Pisarev⁵², který radikálně rozvádí myšlenky Turgeněva, obsažené v díle Otcové a děti. Pisarev prohlašuje, že to je dobré, co se komu líbí. Tento praktický ráz Pisareva vedl k tomu, že velmi horlil proti umění a estetice. Co prý znamená Rafael⁵³? Jeho obrazy nestojí za groš! A stejně odhaduje cenu Puškina⁵⁴, Goetha a Schillera.

⁴⁸ John Stuart Mill (1806–1873), filozof, politik a ekonom.

⁴⁹ Herbert Spencer (1820–1903), sociolog a filozof.

⁵⁰ Nikolaj Gavrilovič Černyševskij (1828–1889), spisovatel, utopista a revolucionář.

⁵¹ Nikolaj Alexandrovič Dobroljubov (1836–1861), literární kritik, publicista a filozof.

⁵² Dmitrij Ivanovič Pisarev (1840–1868), publicista, literární kritik a filozof.

⁵³ Raffael Santi (1483–1520), renesanční malíř a architekt.

⁵⁴ Alexandr Sergejevič Puškin (1799–1837), básník, prozaik a dramatik.

Representantem našeho českého utilitarianismu jest Karel Havlíček. Havlíčkova filosofie jest také většinou utilitární, čili jak sám formuluje, filosofie zdravého rozumu. Havlíček ovšem nemá teoretických analysí, ale podstata jeho politiky a filosofie jest utilitarianism.

5

Pesimism

Ethika strasti a světobolu. Schopenhauer a jeho následníci. Kritika pesimismu: pesimism překonán evolucionismem, vírou v pokrok. O štěstí.

Hlavním reprezentantem pesimismu moderního jest Schopenhauer⁵⁵. (Pesimism odvozeno jest od latinského *pessimus* = nejhorší.) Podle něho svět, všecek život, nestojí za nic; jest světem ze všech možných nejšpatnějším. Tím se staví proti učení opačnému, které zejména Leibniz⁵⁶ formuloval, že tento svět jest ze všech možných nejlepším. Stavě se proti tomuto optimismu, zavrhuje především jeho filosofický podklad, totiž víru v boha. Jest tedy jeho přesvědčení o nicotnosti světa a života atheismem, to jest přesvědčením, že svět nemůže být dílem boha vševědoucího, nanejvýš dobrotivého a tak dále.

Jestliže svět jest bez boha, bez božské inteligence tvůrčí a vedoucí, co jest podstatou světa? Na to odpovídá: Vůle jest podstatou světa. A podstata vůle vidí se nejlépe v pudech, v energii, jak se jeví v každém živočichu, a jak se jeví nejintenzivněji v živočichu nerozumném. Svět není nic jiného než vůle, a to vůle slepá. Slepá proto, že intelekt, rozum, jest v člověku vůbec něco podružného a nemá veliké platnosti. Tedy myšlenka Schopenhauera jest: Já svým myšlením uznamenávám toto své myšlení, rozumuji o sobě a o světě, ale všechno to myšlení je jen iluze. Co ve mně jest hlavní, jest chtění, vůle k žití, vnitřní puzení, toť jest podstata člověka a všeho: rozum jest jen takovým zábleskem vůle. Podle Schopenhaura – a v tom jest také Stirner a jiní důsledným subjektivistou – hmota, svět vnější vlastně není, jest jen představou ilusorního a ilusivního rozumu: odsud titul jeho hlavního spisu: Svět jakožto vůle a představa. Člověk si svět představuje, ale svět

⁵⁵ Arthur Schopenhauer (1788–1860), filozof.

⁵⁶ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), filozof, matematik, vědec a teolog.

ten mimo rozum není; není než vůle k životu; ta vůle jest všecko, ale jakmile rozum se ztratí smrtí, také vůle není, protože není rozumu, který by jí potřeboval. A tedy konec konců podstatou světa – velké nic. Pesimism Schopenhaurův je nihilismem.

Schopenhauer nejvýše cení umění, ideje umělecké, kterými člověk prý přímo pochopuje tajemství života – toho velikého nic.

Zejména hudba jest mu melodii k světovému textu, hudba napodobuje svět přímo, a proto byla mu uměním hlavním. Wagnerem⁵⁷ dostaly se tyto ideje také k nám.

Jestliže člověk jest přesvědčen, jak Schopenhauer káže, že ten svět, život nestojí za nic a že jest lépe nebýt než být, následovalo by z toho: nechme života! Jsou pesimisté, kteří přímo hlásají volit smrt – samovraždu. Ba jsou i takoví pesimisté, kteří by rádi celé člověčenstvo přemluvili k tomu, aby co možná najednou všemu životu udělalo konec. Byli stoupenci Schopenhaurovi, kteří se posledního kroku nezalekli. Zakladatel filosofického pesimismu sám se neměl zle při pesimismu, byl chytřejší, alespoň život snášel. Schopenhauer na základě svého pesimismu formuluje jakousi ethiku humanitní. Ethika soustrasti: Člověk s člověkem spojuje se soustrastí, v slasti spojit se nemohou, poněvadž žádná na světě není. Schopenhauer se snaží přímo protokolárně zjistit sumu zla; o slasti vůbec nemůže být řeči. Je-li nějaká radost, jest zdánlivá, totiž nějaké ubývání strasti; tedy strast relativně menší. Konečný závěr je, zbavit se života, ale ne radikální sebevraždou, nýbrž resignací. Odsud učení Schopenhaurovo o resignaci. Člověk, který resignuje na všecku slast, jest pro Schopenhaura člověk svatý. Dokazuje, že ve všech náboženstvích, která byla prý pesimistická, svatí jsou v největší vážnosti. Takový svatý pochopil, že není svět nic než iluze, prohlédl svět a světa nicotnost, a proto ničeho nechce. Největší svatí prý jsou v Indii, ti, kteří z vlastní vůle se zdržují potravy, překonávajíc takto svou vůli, až konečně jakoby zhasnou a přecházejí v to věčné nic (Nirvana). Sebevraždu Schopenhauer

⁵⁷ Richard Wagner (1813–1883), hudební skladatel.

odsuzuje výslovně: ten, kdo sám vložil ruku na sebe, činí to proto, aby se měl dobře, chce mít slast. Jen ten, kdo resignuje, nechce již mít slasti, ten prý vůbec přestává chtít.

Nemusím obsírně vykládat, že takový svatý vůli svou nezlomil, jen si ji podmanil; člověk, který resignuje, má mnohem silnější vůli než sebevrah – pravý opak toho, čemu Schopenhauer učí. Vůbec jeho celá psychologie nevydrží pečlivější kritiky a celá soustava pesimistická rozráží se skutečností života. Pesimisté jsou nedůslední.

Je to ovšem přece divné, že právě v XIX. století, ve století takového rozmachu politického, hospodářského, v století tolika pokroků, zjevuje se v národě velmi vzdělaném a v centru filosofického myšlení filosofie tak pesimistická. Jest to zajisté nadměru důležitý symptom časový, že filosofie pesimistická se nejen zrodila, nýbrž že má dosud mnoho přívrženců. To zajisté znamená tolik, že ta naše slavená civilisace má více než jednu slabinu. Že by Schopenhauer nebyl duchaplný člověk, velký myslitel, nebude nikdo tvrdit, ale nepřírozený je ve svých základech a právě proto tak symptomaticky důležitý.

Tu jsme však zase u samých základů filosofie německé. Jestliže jen jedinec existuje – jedinec osamocený nemůže být šťastný. Pesimism se zrodil z přepjatého individualismu. Proto také podstata schopenhaurovského pesimismu je zlost a zloba, nikoli zoufání. Pesimism jeho se ujal a ujímá u jednotlivců také z důvodů jiných; jistě mělo a má vliv, že Schopenhauer klade takový důraz na cit a ne na rozum. To v době romantismu se rozumí samo sebou a filosofie Schopenhaurova jest skutečně čistou romantikou. Již Rousseau⁵⁸ romanticky horoval proti civilisaci, přál si, aby člověk žil jako divoch. Schlegel⁵⁹, německý romantik, přál si, aby člověk žil, vlastně vegetoval jako rostlina. Lidé se lekli myšlení. Romantický útěk před myšlením, útěk před přítomností do minulosti co možná nejstarší.

⁵⁸ Jean Jacques Rousseau (1712–1778), filozof a spisovatel.

⁵⁹ Friedrich Schlegel (1772–1829), filozof, překladatel, literární kritik a historik.

V druhé polovici XIX. století proti pesimismu se šířilo učení evoluční. Napřed darwinism. Nastupuje víra v pokrok. Podle Schopenhaura není pokroku; svět je zlý, nanejvýš se může zhoršit, zlepšit nikoliv. Proti tomu přichází evolucionism z Anglie, věřící, že svět pokračuje. Obzvláště socialism přijal tuto víru v pokrok, stal se nepesimistickým, třebaže má kus pesimismu v sobě. (Řeklo se, že socialism jest pesimistickým pro minulost a přítomnost, pro budoucnost však optimistickým.) Důležité jest, že socialism a tedy masa lidu má víru, že bude lépe. Evolucionism do masy přinesl víru a naději, a tím pesimism více nežli filosofickými soustavami byl povalen. Někteří pesimisté, jako známý Hartmann⁶⁰, snažili se aspoň kus svého učení zachránit. Proti pesimismu stojí hlavní nepřítel – evolucionism moderní. Pesimism souvisí časově s utilitarianismem. Utilitarianism tvrdí, že každý člověk jde po svém štěstí, po své slasti a jen po své slasti, pesimism to štěstí hledá také, ale dochází poznání, že štěstí nelze najít, poněvadž prý ho není.

Také já myslím, že ho není. Totiž: je po štěstí, jakmile ho někdo tak schválně hledá. Ten, kdo hledá štěstí, již ho ztratil. Člověk každý rád je šťasten – jistě, jakmile však začne štěstí tak usilovně vyhledávat, již ho nenalézá. Velmi pěkně jest to pověděno v pohádce o hloupém Honzovi. Ti dva chytří, vzdělaní páni bratři, kteří jdou za štěstím, nenalézají ho; ten hloupý Honza nehledal štěstí, ale kde bylo třeba, jak dovedl, pracoval, pomáhal, a vida – byl šťasten a nakonec musil pomoci ještě oběma bratrům nešťastným. V této pohádce o hloupém Honzovi náš lid největší ethickou moudrost nám pověděl, totiž: nehledat štěstí! To úmyslné, dokonce rafinované hledání štěstí činí nešťastným. Moderní člověk po veliké revoluci nejen hospodářsky a politicky, nýbrž i filosoficky a umělecky honí se po ztraceném štěstí, po ztraceném ráji – ale honbou po štěstí nikdo šťastným se nestal.

⁶⁰ Karl Robert Eduard von (1842–1906), filozof, představitel metafyziky.

6

Evolutionism

Evolutionism povýtce přírodnický. Naturalism vůbec. Naturalistický materialism. Darwinism a jeho ethika. Cenný proek evolutionismu: víra v pokrok!

V nové době, tak jak se vyvíjela idea humanitní, stejně se vyvíjela idea pokroku. Dnes slovo pokrok, vývoj je každému běžné a známé. Lidé starší, dokonce lidé ve středověku, neviděli, že by byl nějaký pokrok, rozuměj pokrok v celku, společnosti, národu, státu; takové myšlenky nikdy neměli. Oni myslili, jako mají absolutní pravdu náboženskou, že vůbec všecko už navždycky je hotovo, o nějakém pohybu vpřed, o zdokonalování nikdy nepomysleli.

Teprve nová doba – a tím je nová – vyznačuje se právě touto vírou ve vývoj a pokrok. Tento názor se vyvíjel ponenáhlu v různých oborech. Začalo se myslit o pokroku ve vědě, v umění („renesance“), a pokroku v náboženství („reformace“), a tak krok za krokem o pokroku ve všech oborech.

Zvláštního výrazu našla tato myšlenka moderním evolutionismem. Slovo to znamená učení o vývoji. Zejména se při tom myslívá na darwinism, na učení Darwinovo⁶¹.

Darwinism je však jen jedno učení evolutionistické; dnes už je mnoho učení vývojových také protidarwinistických. Ale v širším ještě vědomí ukotvilo se mínění, že darwinism je totožný s evolutionismem. Já toho mínění nesdílím, ale vyvoluji si přece darwinism, že se dá na něm dobře ukázat, oč při evolutionismu v ethice běží.

Darwinism svou vírou v pokrok, zdokonalování, že se od generace ke generaci lepší všechny poměry a věci, zakládá na přírodovědě.

⁶¹ Charles Darwin (1809–1882), přírodovědec.

Docela populárně, ale ne docela správně se říkává, že podle Darwina člověk vznikl z opice. To je tak myšlenka, kterou i širší obecnost o darwinismu a o evolucionismu má. Není to docela správné, ale podává to hlavní myšlenku celkem dost dobře.

A pak se mluví o boji o život. Boj o život, boj vůbec, to je velice moderní heslo. Slovo boj rozláhá se na všech stranách. Darwin si představoval, že živočich s živočichem vede tuhý boj o existenci, o život, a že v tom boji podléhá slabší a silnější vítězí, že tedy ten boj o život je prostředkem zdokonalování. A jeho učení tím uhodilo také v masy, že takovým způsobem vykládá si zdokonalení společnosti lidské.

Toto učení, které bylo čistě přírodovědecké - a Darwin sám z počátku jen o zvířatech toto učení ustanovil - poněáhu se přenáelo na historii lidstva, na člověka vůbec a tím vznikla značná revoluce v myšlení. Přírodověda se pokládá za velikou autoritu, a k tomu výklad zdál se jasný. Jistěže boj mezi individui, třídami, národy v lidstvu je. Učení o boji jako prostředku pokroku zdomácnělo v nejširších masách, zejména také v sociální demokracii. Každý se domyslí, že učení o boji je protihumanistické. Boj, to není humanita. Především se ukazovalo na to, že se přirozený boj jeví společensky jako konkurence. Ukazovalo se na umělý výběr. Umělým výběrem například je služba vojenská; vybírají se nejzdatnější, nejzdravější, nejsilnější, ti se věnují záhubě ve válce a námahám vojenského života, nejslabší pak zůstávají doma a rozmnožují pokolení lidské dále. Tak vzniká slabší generace. Anebo: umělý výběr je moderní medicína. Medicína dovede již poloumírajícího člověka zachránit a tím zase zachraňuje slabého. A jen příroda ničí slabochy, které umění lidské chce zachovat. Tak příroda opravuje člověka. Kdežto dříve se mysliilo, že člověk opravuje přírodu, dnes slyšíme opak toho.

Názory o umělém výběru a jeho škodnosti vedly k tomu, že povstali lidé, kteří bez okolků prohlásili jako logický důsledek přirozeného výběru, že silnější má právo ničit slabšího. I šířilo se mínění docela protihumanistické, které přímo humanitu

zakazovalo, že prý nás zeslabuje tělově i duševně, nový druh pěstního práva na základě přírodovědeckém. Toto nové pěstní právo bylo prohlašováno pro individuum a také pro národy. Vznikla myšlenka, že jsou vyvolení národové, ale ne vyvolení tak, jak již staří Židé hlásali, nýbrž vyvolení přírodou, přírodovědecky. Zejména Nietzsche proslavil se tím, že prostě z darwinismu vycházejí vyslovil: Ano, silnější má právo! Síla - pravda! Hlásaly se vůbec různé důsledky darwinismu. Jedni chtěli pěstní právo národů formulovat politicky; druzí chtěli opravit právo trestní, že prý humanita zločince chrání, to že je umělý výběr, hřích proti lidstvu; ne chránit zločince, nepřátele společnosti, nýbrž trestat je těžkými tresty a používat trestu smrti k tomu, aby společnost byla vyčištěna.

Je pochopitelné, když se dělají takové důsledky, že povstávají odpůrcové. Lidé se lekli a začali uvažovat, zda tyto důsledky logicky vyplývají z darwinismu. I řekli jedni: Není správné, vyvozovat z přírodovědy pěstní právo mravní i právní, protože mravnost je nezávislá na teorii: Mohu prý v teorii hlásat boj o existenci, ale pro jednání, pro praxi přijímám humanitu, křesťanství. Ale to je sofistika. Jsme-li přesvědčeni, že v celé přírodě a také ve společnosti je boj, a je-li ten boj takový, jak darwinism jej líčí, má Nietzsche a jeho stoupenci pravdu. Začali nanovo kritizovat zleva, zprava, až poněkud přicházeli darwinisté k opačnému nazírání, že učení evolucionistické není tak radikální, jak se myslelo, naopak, že je konzervativní.

Řekl jsem: učení udělalo revoluci. Člověk pořád měl a má mínění, že on je středem celého světa, že celý svět je vlastně kvůli němu, a tu naráz slyšíme, že náš, ne-li otec, tož děd byl opicí. Lidé přijímali nové učení, ne že by měli záruky o jeho správnosti, nýbrž proto, že odpovídalo jejich revolučním potřebám, boji proti reakci konzervativní. Ale poněkud vyklubává se zase, že darwinistické učení je aristokratické, konzervativní.

Socialisté přijímali to učení v mínění, že darwinistickým bojem o existenci uhájí své třídy proti třídě jiné. Teď však se ukazuje, že to učení o boji není demokratické; hlásá-li se, že silnější přetrvává, pak

z toho následuje, že přetrvává kapitalistická třída, a ne proletáři; kapitál, to silnější po stránce hospodářské, má právo nad slabším! Tak se stalo, že teď – a to je situace nynější – z darwinismu a evolucionismu se odvozuje smýšlení aristokratické, a nejen konservativní, nýbrž přímo již reakční. Jen elita, slyšíme teď, jen malý počet zdatných a silných mají právo nad ohromnou masou; miliony a miliony individuí se rodí, aby přetrvalo jen několik. Hlavní evolucionisté hlásí se k aristokratismu. Darwin sám byl v těch věcech zdržlivý, ale Huxley⁶², také Spencer a jiní vyvozují řečené důsledky aristokratické. Konečně si někteří pomáhají asi takto: Je to prý trapná situace. Z darwinismu by logicky vyplýval aristokratism, nietzscheism. Ale to odporuje vrozenému citu humanity. Je rozpor mezi citem lidským, humanitou, sympatií, láskou k bližnímu a mezi přírodou. To jsou dva světy, které spolu nemají nic společného, svět duchovní, mravní – svět přírodní. Tam boj, tu láska. Musíme-li přijmout boj pro přírodu, stejně musíme věřit v lásku a humanitu; láska má zjemňovat hrubé formy boje. A tak tito zástupcové darwinismu, Huxley, Wallace⁶³ a jiní dělají z evolucionismu závěr humanitní. Tak darwinism nakonec stejně vede k humanitě, a máme morálku humanitní i v evolucionismu. Ovšem dokonce i theologové, kteří vždy byli proti darwinismu, se uspokojí: Co se budem rozčilovat – jako bůh stvořil člověka z hlíny, tak ho mohl stvořit z opice. A tak na celé čáře učení radikální se převrací v učení konservativní, ba přímo reakční. Není to jediný příklad konce radikalismu.

Přírodovědecký evolucionism skutečně není nic nového, nýbrž podává v nové formě víru v pokrok. Je to přírodovědecká formulace učení dějepisného. Idea pokroku má oprávněnost; pokrok jest, o tom, myslím, není vážné pochyby. Arci to mínění, že je všude pokrok do nekonečna a že bude všechno co nejdříve tak dokonalé, jak my si to přejeme, je utopism. Pochopujeme pořád víc a více, že to,

⁶² Thomas Henry Huxley (1825–1895), lékař a biolog.

⁶³ Alfred Russel Wallace (1823–1913), přírodovědec, geograf, antropolog a biolog.

čeho jsme dosáhli – a je to velice nedokonalé – jistě se vyvíjelo tisíce let, že tedy pokrok bude povlovný. Žádný skok, žádný zázrak se nestane. Pravda, jistá skepse se ozývá proti víře v pokrok; pochopujeme, že v některých oborech může být krok dozadu, zhoršení; může se octnout každý národ v stavu, kde pro okamžik nebo i na delší dobu je úpadek. Je možný také úpadek definitivní, jak se ukazuje na Římanech, Řecích a jiných národech zaniklých. Jistě tedy mnohem střízlivěji počínáme teď uvažovat o pokroku, ale víru v pokrok máme, a pokud dovedeme i nejstřízlivěji na věc pohlížet, je víra ta oprávněna. Víra ta má v sobě něco přímo náboženského. Je-li podstatou náboženství naděje v budoucnost, jestliže náboženství tím člověka sílí, že mu vštěpuje víru v budoucnost a naději, pak učení evolucionistické má ráz náboženský, lidé učení přijímají tak, jako přijímali a přijímají víru v nesmrtelný život.

To je cenný prvek evolucionismu.

7

Positivism

Podstata „positivnosti“: omezit se na to, co jest. Ne ideály, nýbrž předvídání. Positivism pro humanitu: Comte. Positivistický materialism Taineův. Mussetův sedící divák. Positivism zapomíná na svědomí a na vlastní rozhodnutí každého z nás.

Slovo označuje, oč tu běží: každý, kdo slyšel o pozitivismu, pozitivních lidech, o pozitivním proti negativnímu, již si asi představuje, že to znamená, aby se člověk nerozptyloval v hledání ideálů a bůhvíjakých velikých pravd, nýbrž aby se „positivně“ omezil na skutečnost. Odkud je, proč je – toho prý nemůžeme vědět.

Celá filosofie od počátku nic prý nám nepověděla kloudného o tom, odkud se svět a život vzal, jaké měly příčiny a kam směřují; věda nám může povědět pouze o tom, co je.

Positivism připouští, že člověk má také zájem na tom, co bude, ale neběží mu o ideály, on chce prostě předvídat, co bude, a podle toho zařizuje své kroky. Positivism na základě „faktů“, „dokumentů“ chce odhalovat roušku budoucnosti. Když budu vědět, co se zítra stane, pak vím, co dnes mám dělat.

To je asi celá filosofie pozitivismu.

Přitom positivism, jak jeho hlavní představitelé ukazují, je pro humanitu. Comte⁶⁴ se prohlásil za velekněze člověčenstva a založil svou církev.

Novější pozitivisté, zejména Taine⁶⁵, byli pro materialism a pojímali učení materialisticky. Dobré – zlé, ctnost špatnost prý jsou produkty jako cukr a vitriol. A tedy třeba pozorovat, co se děje v člověku, ve společnosti, a podle toho jako technik si zařídit své jednání.

⁶⁴ Auguste Comte (1798–1857), matematik, společenský reformátor a myslitel.

⁶⁵ Hippolyte Taine (1828–1893), filozof, historik a literární kritik.

Positivism tím předvídáním budoucnosti má do sebe jistou nerozhodnost. Když člověk pozoruje lidstvo, celou historii, Řeky, Římany, středověk a konečně dobu novou – snadno se to pozoruje a předvídá, jako podle Musseta⁶⁶: člověk sedí ve fauteuilu a dívá se na divadlo. A pěkně by se to dívalo a pozitivní dokumenty podle receptu Zolova by se sbíraly, kdyby se ty dokumenty netýkaly – nás.

Já jsem také historie. Je chyba positivismu, že pro samou historii a samé počítání s fakty a dokumenty zapomíná na svědomí, jako by to nebylo faktem, nebylo stejně pozitivním. A to stálé předvídání toho, co „se“ stane – nestane „se“ pouze, ale já to musím udělat, já se musím rozhodnout svou vůlí a svým svědomím.

⁶⁶ Alfred Musset (1810–1857), básník, spisovatel a dramatik.

8

Nietzsche

Krajní individualism Nietzscheův. „Buďte tordí!“ Tvoření „nadčlověka“.
Anarchism Nietzscheův. Rozpor Nietzscheův: nadčlověk je přece jen člověkem. Fiasko krajního individualismu a subjektivismu.

Mohu se vyslovit stručně, protože jsem pro pochopení Nietzschea podal všechny prvky jeho filosofické individuality.

Nietzsche klade všechen důraz na „já“. Nietzsche – toť zase krajní individualism. To, co jsme poznali u Stirnera: já, zase já, a opět já!

Existují-li jen já, rozumí se, že ten ostatek vůbec není, nebo že nemá významu. Zejména není bůh. Bůh je mrtev. To je nové evangelium Nietzscheovo. Bůh nejen je mrtev, nýbrž já ho zabil, jsem bohovrah a pyšně se hlásím ke své bohovraždě.

Rozumí se, že je ten světový zločin spáchán jen pojmově – Nietzsche vůbec libuje si v takových ostrých slovech. Já jsem dokonalejší boha; Nietzsche praví: nemůže být boha, sice bych jím byl já; nejsou bohové, vždyť jsem – já.

Já, jde Nietzsche dále, to je moje tělo: tělo, to je já. Proto tělo je měřítkem všeho. Tělo je pravda. Ne v duchu, v ideálech, nýbrž mnohem víc moudrosti nežli v celé filosofii je ve tvém těle.

A co je to tělo? Tak hrubým materialistou Nietzsche nemůže být, aby v těle viděl jen hmotu, ne: energie, pud, vůle, chtění, to je tělo. Pud – to je pravda, vůle je pravda. A tedy po stirnerovsku: vůle být silným, vůle moci. To je formule Nietzscheova ze Schopenhaura. Všecka morálka spočívá v tom: chtít být silný, mít moc.

A co s tou mocí? Moc má povinnost tvořit. Kdo má moc, tvoří. A tedy mocný musí být tvůrcem. A co má tvořit? Nadčlověka.

Kdo tvoří, musí být tvrdým. Buďte tvrdými! – nové přikázání dává Zarathustra. Nezavrhuje lásky k bližnímu, ale chce mít lásku docela novou, tvrdou. Povídám: nezavrhuje. Jemu je sice

křesťanství, křesťanská láska k bližnímu nemilá, je mu příliš otrocká, slabošská, neenergická. Člověk silný může milovat, ale to musí být láska jiná, láska tvůrčí, tvrdá.

Další veliké pravidlo: člověk má dovést se smát. Radost životní – radost, jako Řekové hlásali a pociťovali radost, která byla zničena křesťanstvím. Také proto je Nietzsche Antikristem. Tancuj!

Z Nietzschea silně ozývá se darwinism: silnému všecko je dovoleno – také násilí.

Ve zločinu zjevuje se pravda. Všecko je dovoleno nadčlověkoví, ovšem i tomu, kdo jej chce tvořit.

Nietzsche důsledně proti vši platné politice a morálce chce přehodnotit hodnoty, chce všecko, co dosud platilo, formulovat nově. A tak tedy Nietzsche nesnese státu nad sebou. Stát je ústav pro slabochy. Silný, energický nadčlověk je pánem sám sobě i jiným. (Anarchism.) Ani národ nemá ceny pro Nietzschea: ovšem národ, pokud je organisovaným státem, myslí Nietzschea. A proto jeho boj proti pruskému národu a státu. Patrně nechce mít národnosti oficiální, chce mít národnost vyšší. Nietzsche přehodnocuje: Národnost, podle Nietzschea, to je národ pánů, kteří v sobě pociťují svoji Herrennatur. Takový národ železem, násilím, jakkoli, ze slabých národů tvoří, co jemu se líbí.

Nietzsche je také proti všemu demokratismu. Demokracie, sociální demokrat chce rovnost, humanitu, ale Nietzsche chce nerovnost, pánovitost. Žádná humanita, nýbrž tvrdost.

Tuším, že již vidíte, že vlastně nové myšlenky Nietzsche nepodává, spíše jeho způsob je nový. Slyšíme Stirnera skoro doslova, v mnohé věci Schopenhaura, Darwina a jeho učení o boji a výběru. Pokud jde o analýsi psychologickou, je v něm hodný kus Dostojevského. Jeho filosofie je jen a jen německá. Německost je v subjektivismu a individualismu, až egoismu. Už Stirner jen vyvozuje, co starší filosofové pravili.

Oblíbené slovo Nietzscheovo je „nadčlověk“. Je jasno, co to je: jen nový výraz pro učení darwinistické. Nejlépe bych osvětlil, co je ten nadčlověk, takto: Jestliže člověk vznikl z opice (populárně řečeno),

pak následuje z darwinismu, že z nás, z nynějšího člověka, musí vzniknout bytost nová. Tak jako my jsme vznikli z opice, tak z nás musí vzniknout nadčlověk. A teď si představte, že by se již teď z nás vyvíjel nadčlověk, ba že by již byl! Spoluzakladatel darwinismu Wallace myslel, že prý nadčlověka již cítíme, jak nás řídí a spravuje. A jak se ten nadčlověk projevuje? Sotva byste to očekávali: ve spiritistických zjevech. Ty různé manifestace spiritistické, to prý jsou manifestace nadčlověka. Je pochopitelné: my lidi nemohli bychom nadčlověka pochopit jinak, nežli jak nemá tvář cítí člověka. A teď si představte, že by se z nás nadčlověk skutečně již rodil; pak by v nás, v našem vědomí, bylo zvláštní rozpolčení, vědomí starého člověka a vědomí nového nadčlověka.

V nadčlověkovu Nietzsche hledá spasení z dekadence. Člověčenstvo je v úpadku, rodí se nadčlověk. Nietzsche jako Schopenhauer (a ten to má z křesťanství a z buddhismu) hledá spasení a spasení. Ostatně mnoho lidí stále čeká spasitele. Spasitel nietzschovský je nadčlověk. A protože stvoření nadčlověka nepřenechává pouze biologii a přírodě, nýbrž chce, abychom jej stvořili v sobě také duchovně, Nietzsche podává velice přísné učení, abychom omládli ve svých dětech, abychom měli silné, zdravé děti. Odsud také požadavek silné cudnosti. Nietzscheův nadčlověk-spasitel má nám pomoci proti věkové dekadenci.

Nietzsche vidí dekadenci všude, v literatuře, ve filosofii, politice, v životě vůbec. Jistě Nietzsche sám dekadenci cítí v sobě. Nechci ukazovat na jeho nešťastný konec, jen to bych řekl ještě, že jeho stálé volání po nadčlověku, po síle – není síla. Člověk silný nebude tak a tolik filosofovat o nadčlověku. V tom je rozpor Nietzscheův. Na sílu všecka sebesilnější slova nestačí. Slovo nestane se nadčlověkem. A proto tvrdý nadčlověk Nietzscheův končí soucitem s nadčlověkem, nadčlověk je přece jen – člověkem.

Proto také učení o věčném návratu. To není dost jasná myšlenka a těžko ji pochopit; větším dílem není to nic jiného než doznání, že nemůže dál.

To je v stručnosti nietzscheism. Nemůže podat žádného východu, protože krajní individualism je sám v sobě nemožný, nepřirozený. Cením proto doznání Nietzscheho - soucit s nadčlověkem není než doznání - že individualism a subjektivism v krajnosti vedou k fiasku.

9

Hlavní zásady ethiky humanitní

Náboženství a mravnost. Kritéria mravnosti. Kant a Hume: rozum a cit. Staré uznané přikázání lásky k bližnímu. Kdo je můj bližní? Jaká má být pravá láska a humanita.

Probrali jsme několik soustav ethických. Nejsou to všechny, ale přece hlavní z těch směrů, které usilují o novou, řekl bych moderní, mravnost. Nejsou všechny, ale z daného přehledu možno vidět, že soudobé myšlení má velice silný směr ethický. Jistě nemají pravdu ti, kdo naši dobu odsuzují pro neideálnost. Nechci chválit nynější doby, ale v tom bych jí nechtěl křivdit.

Teď k závěrku, aby to nebyla jen kritika, chceme se dohodnout o věcech, které každému z nás mají být a jsou důležité.

Především o rozdílu náboženství a mravnosti. Mezi náboženstvím a mravností je rozdíl věčný. Mravnost není náboženstvím a náboženství není mravností. Může být člověk nábožensky velice věřící, oddaný své církvi, svým dogmatům i předpisům, a nebude mravný, ba bude třeba nemravný. Nemluví jen o svatoušství. Ale náboženství je tolik různých forem, že prostě myslit, jako by ten, kdo má náboženství, proto už měl mravnost, je omyl. Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližním. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k bohu. Náboženství má širší okruh než mravnost; v náboženství mravnost je obsažena.

Náboženství má mravnosti být základem. Nedovedu si představit posledního rozřešení i mravní otázky bez náboženství. Ale mně nestačí náboženství pozitivní, to jest náboženství církví, které nyní jsou. Chci mít mravnost na náboženském základě, ale na náboženství jiném než tom, které se oficiálně podává. Jaké, do toho se nelze zde pouštět. Jen tolik bych ještě pověděl, že náboženství

nemá se ztotožňovat s teorií, s učením církevním. Lišíme tedy etiku náboženskou od theologické a církevní.

Při otázce po mravnosti a základech mravnosti jedna otázka, třeba se zdá formálního rázu, je důležitá: Jak poznáváme poslední pravdy mravnosti? Co má rozhodovat o mé mravnosti? Určitěji řečeno: mohu já vyvodit zásady mravnosti ze svého rozumu, či z citu?

Z rozumu vyvozovali základy mravnosti skoro všichni starší filosofové XVIII. věku. Filosofie rozumová, to byl ráz celého XVIII. století. Tenkrát bylo módou dovolávat se ve všem rozumu. Dnes v teorii a v praxi dovolávají se lidé rádi citu. Po době racionalismu nastala doba citu.

Významným jménem pro dobu racionalismu a pro etiku na rozumu založenou je Kant. Čistý rozum podává člověku kategorický imperativ, vrozené vnitřní vědomí toho, co má být; podle Kanta tento imperativ je posvěcen rozumem.

Proti tomu zase říkají jiní, a uvádím jen Huma: ne na rozumu, nýbrž na citu, a to na sympatii, na humanitě, na lásce je založena mravnost. Mít se rád – to je kodex vši mravnosti. Dokazovat toho předpisu netřeba, cit sám sebou každému jej dává.

Přiznávám se tu k těm, kteří zakládají mravnost na citu, ale nemyslím, že cit má být v protivě k rozumu. Citů je mnoho: pěkných, nepěkných, šlechetných, nešlechetných, hrubých, surových – to všecko jsou city.

Citová etika se nesmí ztrácet v citech. Myslím tedy, že soulad citu s rozumem a do jisté míry převládání citů nám bude základem mravnosti.

Po této formální otázce, jakým způsobem se dostáváme k základům mravnosti, ujasníme si ty základy. Z toho, co jsme slyšeli, nejlepší si vybereme. Než obávám se, že se bude zdát všecko samo sebou srozumitelné. Já si vždycky vzpomínám na Engšpígl, jak svolal krejčí, že jim musí něco důležitého povědět. Všichni se sešli, a Enšpígl je upozornil, aby nezapomínali dělat uzel.

A podobně se vede tomu, kdo rozebrav soustavy filosofické a ethické má podat své rozhodnutí.

Především nic nového, nýbrž staré uznané pravidlo je základem i moderní mravnosti: „Miluj bližního svého jako sebe samého!“

Kdo je bližním? Mluvíme o ideálu humanitním; přijímám tento ideál. Má pro nás smysl dvojí: Předně: ideál člověckosti, být člověkem. Za druhé: ohled na člověčenstvo v nejširším rozsahu.

Avšak humanita jakožto láska k člověčenstvu v nejširším rozsahu snadno se stává abstraktní, láskou ve fantasii, ne ve skutečnosti. Láska musí být soustředěna. Milovat všechny stejně nelze. Vybíráme si a musíme si vybírat předměty své lásky. Musíme mít určitý cíl.

A proto bližní, má-li být láska k němu praktickou, účinnou, je nám nejbližší. A nejbližší každému je matka, otec, bratr, sestra, žena, děti. My ještě nemáme potuchy, co se dá dělat v tomto kruhu, o kterém myslíme, že jej milujeme. Ale prosím, stopujte sebe i jiné, jaký je náš poměr k nejbližším osobám, a užasneme často, jak málo je známe a jak málo je ve skutečnosti máme rádi. Aspoň nelze říci, že máme rádi to, co tak málo známe. Nejbližší z bližních byly by nám všem děti. Už dávno bylo řečeno: „Cti otce svého i matku svou!“ Já myslím, že máme k tomu přidat: A měj úctu k duši svého dítěte! Pamatuj na generace budoucí! Naše láska budiž tedy vzájemná, ale nepřestávej na vzájemnosti.

Bližní je mužovi žena, ženě muž. Tento poměr nejintimnější musí pravá láska posvěcovat nejúčinněji. Žena mužovi je úplně rovná, jen rozdíl fyzický budiž uznáván: ona je slabší.

Jestliže humanitní ideál, hledící k člověčenstvu celému, je poněkud neurčitý, stává se určitějším tím, že obsahuje také národ? Není národnost také ještě neurčitá a všeobecná myšlenka? Méně než idea člověčenstva, ale většině lidí také ideál národnostní se rozplývá jako těm, kteří na člověčenstvo myslí. A co se nalže ve jménu národa jako ve jménu člověčenstva!

Láska, humanita musí být pozitivní. Často nenávisť, například k národu druhému, pokládá se již za lásku k národu svému. Vyšší je

nemít té nenávisti, ale pozitivně milovat. Nebudu se přít o to, lze-li něco cizího tak milovat jako své. Například cizí národ milovat tak jako svůj. Bylo by nepřirozené to žádat; ale zvykejme si, národ, rodinu, stranu svou, kohokoli milovat pozitivně, to jest bez pozadí nenávisti, a docela nový mravní svět se nám rozevře.

Láska musí být účinná. Musíme pro bližního něco udělat, proň pracovat. Ale práci není to nepokojné, rozčilené hledání a šukání; práce budiž klidná, vědomá svých cílů. Dnes už se práce doporučuje mnoho a všude. Ale je také práce v neprací. Vzpomínám výroku Miltonova⁶⁷: „Ti, kdo stojí a čekají, také slouží.“ Dávat pozor na to, co se stane. Práce není ideálem, není posledním účelem. Je prostředkem. My, každý, když jsme upřímní, chceme mít prázdno. A pak půjde o to, jak s prázdňem naložit. Práce je práce drobná, nemilá. To je práce, čeho nikdo nechce dělat. Ale my jsme romantikové. Toho romantismu má každý dost. Chceme být reky a chceme se honosit velikými činy. Čin, ale ne práce. A kolik je těch generálů a reků a kolika lidem podaří se čin veliký? Všichni chceme být vůdci. Není pochyby, že vůdcové být musejí, ale vůdce nemá být pánem. Vůdcem dobrým bude ten, kdo dovede sloužit, a kdo cítí, že sám je veden a veden být chce. Někdy je potřeba velikých obětí, ale málokdy. Je lidí jistě málo, kteří měli příležitost, aby položili život, ale přece si všichni – ve fantasii – zobrazujeme situaci, ve které jsme ochotni položit za věc život. Ale to je fráze, fantasie. Člověčenstvo, národ, rodina, strana, kamarád potřebuje od nás práce.

Nemějme záliby v mučenictví. Nemějme záliby ve smrti. Je to divná věc: lidé chtějí žít a nedovedou se odtrhnout od smrti. Chceme-li tedy život, nechťějme mučenictví. Jestliže se posud volalo: Pryč s mučiteli!, musíme také říci: Pryč s mučeníky. Pokud jsou mučitelé, jsou mučeníci, ale pokud jsou mučeníci, jsou také mučitelé. Vzpomeňte si v románě Turgeněva Novina na sympatickou Mariannu, jak chce obětovat život za Rusko. Pořád čeká, kdy přijde

⁶⁷ John Milton (1608–1674), básník.

příležitost, kdy národ řekne: teď polož hlavu. Avšak ten okamžik nepřišel, třebaže pořád čekala. Ale přišel praktický člověk Solomin, ředitel továrny, a ten jí pověděl, oč běží: Rusko nečeká na obětování života, ale tomu nečistému hochovi vyčesej vlasy, umyj nečistou nádobu a tak dále, toho je potřeba.

Pracovat, to znamená odpírat zlému a důsledně. Všude, vždy a zejména zlému v jeho zárodku. To neznámá být radikální, ale vytrvalý. Nemít strachu, řekl bych. Ze strachu se lidé dopouštějí násilí, ze strachu lžou. Tyran a lhář má strach, a otrokem je i ten, který znásilňuje. Seneca⁶⁸ řekl: „Contemptor suaemet vitae dominus alienae.“ (Kdo zhrdá svým životem, je pánem života cizího.) Ale ovšem nesmíme zneužívat své moci – protože svět chce být podváděn, nesmíme ho podvádět.

Láska není citlivůstkářstvím. Jsme příliš sentimentální, a sentimentalism je egoism. Rádi se mazlíme s dětmi i s dorostlými, ale nemáme potuchy o té uvědomělé lásce, o které Neruda mluvil.

Taková uvědomělá láska musí povědět něco, co na prvé poslechnutí snad zarazí: Miluj sebe! Ale není to nic divného; Kristus také řekl: Miluj bližního svého jako sebe samého! Než lidé nedovedou milovat sebe. Chytráctví a vypočítavost není ještě sebeláskou. Miluj sebe a starej se o sebe. Nechtěj stále oblažovat, jen dělej svou povinnost.

Veliké zlo je, že žijeme v myšlence, co řekne o mně soused. Ale o to běží, mít svůj úsudek, svou individualitu. Odhodlejme se být svými! Nežijme na cizí účet, na cizí svědomí.

Mravnost je založena na citu. Ale není každý cit pravý, pěkný, a protože mravnost na citu je založena, neodporuje proto rozumu. Hledejme vzdělání; právě proto, že cit je slepý, musíme citu svítit rozumem. Vzdělání hledejme praktické, ale také všeobecné a filosofické. Dnes zejména je také třeba vzdělání historického, politického. Mravnost dnes znamená do veliké míry mravnost politickou. Nedělejme rozdíl mezi politikou a mravností.

⁶⁸ Lucius Annaeus Seneca (cca 4 př. Kr. – po Kr.), filozof, dramatik, básník a politik.

Chceme-li vzdělání, buďme pozorní, učme se myslit, ale nebudme všeteční. Být moudrý, o to běží. Mnohovědnost nás nespasí.

Pokud je to možno, všechny své síly musíme pěstovat souladně. Nejen ducha, nýbrž i tělo. Pokud možno vzdělání harmonické.

Musíme věřit v pokrok, že se život jednotlivce a celku lepší a že bude pořád lépe. Kdo věří v pokrok, nebude netrpělivý. Pokračovat znamená špatné překonávat. Špatné překonávat dobrým – to není tak těžké, ale těžko je překonávat dobré lepším.

Člověk od přírody je slabý, ale není z gruntu zlý. Proto v součinnosti všech můžeme pokračovat.

Láska pravá spočívá na naději. V naději na život věčný. Taková láska je teprve láskou, protože věčné věčnému nemůže být lhostejno. Věčnost – věčnost nenastává teprve po smrti, věčnost jest již teď, v tomto, v každém okamžiku. A proto neodkládat ničeho pro nějakou věčnost vzdálenou.

Upíraje zrak k věčnosti, neopovrhuj hmotou, tělem, že duch je vyšší. Není hmota, není tělo bez hodnoty. Není hmota a tělo zřídlem zla, ale duch! Nečistota netkví v hmotě, v těle, ale pochodí z ducha.

Neleň, ale nerozciluj se, neboť jsi věčný. Odměňuj všecko správně; co neuděláš ty, dodělají jiní. Moderní člověk nemá stání, nemá klidu. Co neuděláš dnes, uděláš zítra, co neuděláš ty, udělá druhý, a když to vůbec neuděláš a když to nikdo neudělá, tož si řekni, že se také pán bůh stará o to, co stvořil.

Naděje v život věčný je tedy základem naší víry životní. Víry, pravím, protože na víře život a práce je založena. Skepse, pochybování, je k práci neschopna. Ale víra naše již nemůže být slepá, nýbrž zdůvodněná; můžeme mít jen víru, která prošla ohněm kritiky, tedy přesvědčení.

To je asi suma toho, co bych si utvořil z různých soustav ethických. Není to nic nového. Nesmíme očekávat, chceme-li si tajemství a úkoly života doopravdy rozluštit, bůhvíjakých nových zjevení. Vzpomínám na bohatého mladíka v evangeliu. Od své mladosti ostříhá všech příkázání desatera a chce mít život věčný.

Kristus mu radí, chce-li být dokonalým, aby prodal, co má, a následoval jej. „Uslyšev pak mládenec tu řeč, odešel smuten, nebo měl statků mnoho.“ Vždycky jsem o tom přemýšlel: odešel smuten jenom proto, že měl prodat, co měl? Patrně byl to docela dobrý hoch, mladík vzdělaný, žijící podle oficiální morálky a oficiálního náboženství, ale cítil jeho nedostatečnost. Šel tedy k mistrovi za tím účelem, aby slyšel něco hodně nového, velikého. Ale mistr nedává jiné rady než: Měj lidi rád!

Nehledejme nějakých tajemných, nadmíru hlubokých a nových formulí a posledních slov pro všechny hádanky života. Hádanky jsou staré a odpovědi k nim jsou také staré. A mnohé ty odpovědi jsou dobré a správné. Ale tobě budou správnými, když je pochopíš sám a v okolnostech svých, jen sobě vlastních. Pak mnohé, co jsme dávno slyšeli, dostává pro nás nového smyslu. A tak pokračujeme, že to, co již známe, postřehujeme v novém osvětlení, že se nám na starém zjevují nové stránky.

V tom se jeví hloubka myšlení a pochopení, že dovedeme postřehnout něco v tom, co dávno je známo, co denně slyšíme, k čemu jsme byli vedeni a o čem jsme byli přesvědčeni, že tomu již zcela dobře rozumíme.

Literatura

JODL⁶⁹: Geschichte der Ethik, zvláště druhý svazek.

FOUILLÉE⁷⁰: Kritika současných soustav mravních (česky u Pelcla).

ROD⁷¹: Mravní názory naší doby (česky u Pelcla).

JANET⁷²: Dějiny vědy politické (česky u Laichtra).

FALCKENBERG⁷³: Dějiny novodobé filosofie (česky u Laichtra).

Socialism

MASARYK: Otázka sociální (u Laichtra).

Individualism

MAX STIRNER: Der Einzige und sein Eigenthum (Reclam).

Anarchism

Handwörterbuch der Staatswissenschaften a Wörterbuch der Volkswirtschaftslehre.

Utilitarianism

JOHN STUART MILL, BENEKE⁷⁴, GIŻYCKI⁷⁵.

Evolutionism

SPENCER (Collinsův výtah ze Spencera, u Laichtra).

⁶⁹ Friedrich Jodl (1849–1914), filozof a psycholog.

⁷⁰ Alfred Jules Emile Fouillée (1838–1912), filozof a spisovatel.

⁷¹ Edouard Rod (1857–1910), literární kritik, novinář a spisovatel.

⁷² Paul Janet (1823–1899), filozof.

⁷³ Richard Falckenberg (1851–1920), historik a filozof.

⁷⁴ Friedrich Eduard Beneke (1798–1854), psycholog a filozof.

⁷⁵ Georg von Giżycki (1851–1895), filozof, redaktor.

WILLIAMS⁷⁶: A Review of the Systems of Ethics Founded on the Theory of Evolution. 1893.

ALEXANDER TILLE⁷⁷: Von Darwin bis Nietzsche. 1895.

Nietzsche

Spisy od LUDWIGA STEINA⁷⁸, TÖNNIESA⁷⁹, O. RITSCHLA⁸⁰ a jiných. LICHTENBERGER⁸¹ (český překlad u Pelcla).

⁷⁶ Cora M. Williams.

⁷⁷ Alexander Tille (1866–1912), německý germanista a překladatel, filozof.

⁷⁸ Ludwig Stein (1859–1930), filozof, sociolog a novinář.

⁷⁹ Ferdinand Tönnies (1855–1936), sociolog, ekonom a filozof.

⁸⁰ Otto Ritschl (1860–1944), teolog, spisovatel.

⁸¹ Henri Lichtenberger (1864–1941), francouzský akademik a germanista.

PROBLÉM MALÉHO NÁRODA (1905)

Mučivá posud malost našeho národního života je jen dočasná a přestane. Přestane poznáním a doznáním našich nedostatkův – kdo nedostatky ty poznal a pocítil, bude je odstraňovat.

V předmluvě k České otázce, 1894

1

Obsah pojmu národa

Problém malého národa je problém národa českého.

Jde předně o lásku k vlasti. Zdálo by se, že se o tom nemusí mluvit, že je to všeobecně známo. Ale pravidelně to, o čem se nejvíc mluví, vyžaduje největšího rozboru.

Když Kollár mluvil o lásce k vlasti, nemyslel na vlast ve smyslu půdy; hledal vlast v národnosti, ne v půdě. Ale když čteme Bezruč⁸², cítíme půdu, cítíme z jeho básní Slezsko. Vezměte si Nerudu, jeho Malostranské povídky. V nich žije Neruda jen Malé Straně, jen jejím lidem, a proto jsou tak určité a lidsky krásné. Nezapomíná českého celku, ale jde k němu ze svého malostranského koutku. Při lásce k vlasti se myslelo dříve více na půdu. Ale národ, který se vyvíjí, mění své pojmy; a tak i u nás pojem vlasti a pojem národa se měnil a rozšiřoval. Uvědomili jsme si, co je obsah pojmu národa.

Půda je jenom jeden prvek při pojmu vlasti a národa. Druhý je jazyk, zejména jazyk mluvený. Národnost pojímáme obyčejně jazykově, a prakticky právem. Ale vedle jazyka jsou i jiné důležité prvky. Neboť národ politicky samostatný nemá jistě příčiny přemýšlet o zachování jazyka, národ takový cítí se národem více politicky než jazykově, například Angličané. Národnost pro něho znamená politiku vnitřní i vnější a starosti hospodářské i sociální. My Čechové však cítíme politicky méně, pro nás je národ osobností mravní.

Národnost se jeví také v literatuře. Krásná literatura nás národnostně vychovávala a vychovává dosud. Takový Kollár, Neruda, ti vychovávají národ, jejich myšlenky se ujímají a dávají směr našemu nazírání. Mluvilo-li se o jazyce jako o nejdůležitějším znaku národa, myslelo se obyčejně na to, co se jím podávalo. To jsou

⁸² Petr Bezruč, vl. jm. Vladimír Vašek (1867–1958), básník.

myšlenky a city, uložené hlavně v dílech básnických. Básník právě proto působí více než spisovatel vědecký, že klade důraz na cit.

Ale národnost se jeví také v mravnosti. Celé pojmání života je u různých národů velmi různé, a to se jeví zvláště v mravnosti sociální a v zákonech. Jiné byly právní názory římské, jiné jsou právní názory germánské, jiné slovanské.

Národnost má vliv i na náboženství; tvrdí se, že katolictví je náboženstvím národů románských, protestantism že vyhovuje duchu germánskému, a pravoslaví že je nejvhodnějším národním náboženstvím slovanským. Není to sice docela správné, ale přece ne bez významu.

Národnost má vliv i na práci vědeckou a na myšlení filosofické. Jinak vědecky pracuje Angličan, jinak myslí Francouz, Němec i Slovan.

A všechny tyto prvky dohromady tvoří národnost; totiž jazyk, území, hospodářské a sociální poměry, literatura básnická, věda, filosofie, mravnost a náboženství.

2

Vývoj pojmu národnosti

Pojem národnosti se měnil tak, jak se měnily základy vzdělanosti národa. Uvědomění národní znamená vlastně ujasnit si, co je v slovech vlast a národ. Kollár toužil po tom, aby národ český vyvíjel se jazykově a v literatuře; pro Palackého bylo to již málo, ten chtěl, aby národ měl v Rakousku vliv politický. A nyní se chceme uplatnit i hospodářsky. Přemýšlet o těchto věcech je nutno.

Kdybychom chtěli pojem lásky k vlasti a k národu podrobně rozbírat, nebyli bychom hotovi, ačkoliv se nám zdá tak jasný. Jasný je pro nás naoko proto, že v něm žijeme. A v čem člověk žije, o tom nikdy neví, že je to problém, záhada.

Přečteme-li si však a srovnáme-li Kollára, Máchu⁸³, Nerudu, Bezruč, vidíme, že nejen si národ jinak představovali, ale také lásku k němu jinak cítili. Cit nezůstává stále týž, mění se stejně jako se mění pojem. V romantice se jinak cítilo, než když začal realism a naturalism.

V naší literatuře je romantika u Kollára; Havlíček prošel ruskou školou realistickou. Proto pojímá národ jinak než Kollár, jinak s ním cítí. U Bezruče vidíme již cit sociální, zájem o dělníka. Kde by byl měl Kollár zájem o dělníky?

Cit se tedy mění – a odsud spory. Otcové a děti si vždycky trochu nerozumějí.

Otázka další je, jak je láska k národu založena rozumově a mravně. Máme pro ni důvod či je něco docela slepého? Není nic slepého.

Cit národnostní se vyvíjel teprve v novější době.

Vždycky sice byl cit pro to, co bylo vlastní, ale tak, jak my cítíme národně dnes, lidé necítili vždycky.

⁸³ Karel Hynek Mácha (1810–1836), básník a prozaik.

Ve středověku bylo heslo „křesťan“, a v něm se celá Evropa sjednotila proti Turkům. Teprve v novější době se vyvíjí národnostní citění. Určitě se začíná pojem národnosti utvářet v XVIII. století. Do té doby se o národnosti mluvilo jenom nepřímou a mimochodem, důležitost měly jen stát, říše a církev.

V století XVIII. začíná se ujasňovat, že národ je něco samostatného vedle církve a státu. Myšlenka národnostní se ujasňuje napřed myšlenkou humanitní, která vyznačuje ono století.

Jeden z prvních hlasatelů humanity a učitel našich obrodičů byl Herder. Ten srovnává lidstvo a národy se stromem a s větvemi. Člověčenstvo je strom – jednotliví národové jsou jednotlivé větve. Lidstvo se projevuje v jednotlivých národech, které jsou částí celku, a na tom se zakládají práva jednotlivého národa.

Účelem lidstva je dosažení pravé lidskosti, humanity, jež se jeví ve vzdělanosti a v mravnosti.

Tyto myšlenky k nám přenesl z Herdra Kollár, jak to ukazují některé jeho verše. (Národ je forma člověčenstva.)

Nové v těchto myšlenkách je to, že ne stát, ne církev sama obsahuje člověčenstvo, nýbrž národnosti.

Ve středověku organisovala lidstvo církev. Evropa západní byla jeden stát theokratický s papežem v čele, Rusko tvořilo východní theokracii pravoslavnou.

Herder je nepřítel státu, prohlašuje jej za něco umělého a proti němu klade národ. Francouzská revoluce prohlašuje rovněž práva člověka proti státu. Tato člověká práva, toto člověctví, které se proklamuje, to jsou myšlenky Rousseauovy. Dnes se nám již rozumí samo sebou, že se lidstvo dělí přirozeně na jednotlivé národy a že státy jako například Rakousko jsou celky vzniklé uměle. Humanita však neznamena jen to, že jednotlivé národy spolu tvoří přirozený celek, totiž lidstvo, nýbrž vyžaduje i snahu po čistém člověctví, po ideálu člověka, k němuž mají lidé směřovat.

Tato myšlenka humanitní přišla i k nám a na jejím základě dožadovali jsme se svého práva. Palacký chce právo pro svůj národ

jako přirozený člen lidstva. Proto utlačování národa a lidu zdá se nám být proti lidstvu.

Jazyk národní neměl dříve té úlohy jako nyní. Ve středověku university a střední školy byly latinské. Masa lidu do roku 1848 byla v Rakousku bezprávná. Lid četl málo, škol pro lid nebylo nebo jich bylo velmi málo, kdežto dnes se každé dítě od šesti let musí učit. Tu je přirozeně otázka jazyka, kterým se učí, velmi důležitá.

Národnost hraje nyní důležitou roli, ale ne takovou jako stát a církve. Vždyť právo jazyka a národa není dosud formulováno, kdežto práva církve, státu mají svou zákonitou formu.

3

Národnost a humanita

Bývá spor o to, co je důležitější – *národnost* či *člověčenstvo*?

Palacký myslel, že *člověčenstvo*. Ve svém listě do Frankfurtu napsal: „Při vši vřelé lásce k národu svému ještě výše cením dobro lidské a vědecké nežli dobro národní.“

Ale spor je zde více jen o stylisaci otázky.

Smysl má otázka takto upravená: Co je větší, národ či lidstvo? Rozumí se, že lidstvo. Ale nesmí se otázka formulovat takto: Co je dříve, co přijde dříve – národ či lidstvo? *Člověčenstvo* nepřijde dříve než národ, *člověčenstvo* pro sebe není nic, to jsou jednotliví národové. Neuznáváme, že se *člověčenstvu* můžeme poklonit vedle národa; historicky jsou dáni národové. Idea humanitní a idea národní splývá vjedno. Z ideje humanitní můžeme čerpat všechny ideály mravní a pro svůj národ jich využít. Ve jménu lidskosti, humanity, žádáme svých práv – práv svého jazyka. Nedá se dokázat, že máme právo svého jazyka. Ale dovoláme se ideje humanity a řekneme: Cožpak tvůj jazyk je od přírody vyšší než můj? Nejsou jednotliví národové přirozené části velikého celku – lidstva? Nemají proto stejná práva? A být členem takové přirozené části lidstva – to je národnost.

Idea *humanitní* se nesmí zaměňovat s *kosmopolitismem*. Ve století XVIII. sice souvisely, ale *kosmopolitism* je pomysl politický, humanitní idea má význam kulturní.

Při *kosmopolitismu* XVIII. století musí se pamatovat na to, kdo jej hlásal. Byl to Rousseau, který tvrdil, že civilisovaní národové mají být sjednoceni. On jako Francouz XVIII. století myslel, že jeho jazyk má právo po celém světě. Tenkrát šlechta všech evropských států mluvila francouzsky, ve Vídni u dvora četli Wielanda⁸⁴ ve francouzském překladě; noviny nevycházely v takovém množství

⁸⁴ Christoph Martin Wieland (1733–1813), spisovatel, překladatel a vydavatel.

jako nyní, lid nechodil do školy. Celá kultura se odehrávala v salonech. Když tedy Francouz mluví o kosmopolitismu, předpokládá, že on opanuje.

Kosmopolitism záležel v tom, že se národové nezúčastnili kulturního života a svět ovládali Francouzové.

Dnes je kosmopolitism nemyslitelný, i politicky je nemožný. Co je blouznění politické pro celé lidstvo? Turgeněv praví: „Kosmopolitism je nesmysl.“ Může Čech něco pracovat pro Číňana? Ta věc vypadá jinak. Dříve byl kosmopolitism dán aristokratismem – šlechta byla vychovávána francouzsky – dnes se však musí každé děcko vychovávat jazykem svým.

Humanitní myšlenka není kosmopolitism.

Humanitní myšlenka má obsah dvojí:

1. Všichni národové tvoří *lidstvo*.

2. Člověk má dosáhnout ve svém životě čistého *člověctví*, mravního ideálu člověka. Ten ideál máme na mysli, říkáme-li: To je jednání lidské, to je jednání nelidské.

Podle této myšlenky my národnost pojmáme humanitně. Nám musí být národnost otázkou svědomí. Jak praví Havlíček: „Napřed buď každý našinec sám příčinlivý, vzdělaný, čestný člověk, a pak teprv vlastenec.“ Napřed být čestným člověkem, to je národnost – to je vlastenectví. Tak je pojímali Havlíček, Palacký, Kollár.

Na základě mravního pojmání národnosti požadovali její pojmání právní. Chtěli, aby národ měl své právo, jako má právo stát. Mluvíme o *státním právě*, ale musíme usilovat o to, abychom mluvili také o *právé národním*. Kdyby se mělo štvání proti národu trestat zákonem, pak by nesměly některé noviny vycházet. Urazí-li někdo parlament, je stíhán pro urážku parlamentu. Pro národ však nemáme právo národa, národ není dosud zákonem respektován. Zločinu proti národu v zákoníku dosud nemáme. Pojem národnostní zákonem ještě není propracován a přijat.

Posud nemáme *národnostního státu*. Rakousko je stát mnohonárodní. Až na Itálii není státu, kde by stát a národnost

splývaly. Černá Hora, Srbsko, Rusko, Německo, Francie, Španělsko jsou státy smíšené.

Národnostní citění a myšlení se vyvíjí dosud. Není to ještě překonané stanovisko, naopak vývoj je teprv v začátcích. Stále víc bude jasno, že národ je přirozený člen člověčenstva a že člověčenstvo nemá být organisováno státně, nýbrž národnostně.

4

Národnost a svědomí

Humanitní a národnostní otázka je otázka *svědomí*, a to otázka svědomí každého jednotlivce. „Jednotlivec v národě má své chyby, ale souhrn národa je svatý, v něm skryty jsou zárodky všeho dobrého,“ praví kdesi Holeček⁸⁵. Je to možná? Může do toho celku přijít svatost, když nebude v jednotlivcích?

Havlíček praví: „Je u nás ještě jeden druh demokratů, ke kterému též nenáležíme a náležeti nechceme – totiž takoví, kteří sice vždy o lidu mluví, ale jen sami sebe za tento celý lid považují. Tito páni demokraté neříkají nikdy jako jiní poctiví lidé: ‚Já tak smýšlím, já to chci!‘ – nýbrž vždycky tropicky: ‚Lid tak smýšlí, lid to chce!‘ – ale zapomenou se vždy lidu zeptat, smýšlí-li tak, chce-li to.“

Já nevěřím v svatost národa, kde mohou být jednotlivci lumpy. Otázka cti národa je otázka cti každého jednotlivce. Ne kupčit s vlastenectvím a vlastenectví prodávat. Neschovávat se za národ, nýbrž mít odhodlanost sám se znát ke všemu. Tolstoj uvažuje o věci v Anně Karenině. Byla psána, když byla válka rusko-turecká a když se pro tuto válku mnoho ve jménu národa pracovalo. Tolstoj má pravdu, že svědomí národní musí být svědomí ideální. Svědomí není nad člověkem, nýbrž je v něm. Nemá však pravdu, když později vydal spisek proti citu národnostnímu a proti lásce k vlasti. Snaží se dokázat, že idea národnostní sama v sobě je nemravná, že jeden národ potlačuje druhý. Příliš jednostranně vidí stát jen ruský a pojímá národnost politicky. Stát se v Rusku dopouštěl chyb, ne národ. Pro jednotlivce je myšlenka národnostní myšlenkou humanitní.

Láska k národu vlastnímu nemusí a nemá znamenat *nenávisť k národu jinému*. Netřeba národa cizího nenávidět – to je jen

⁸⁵ Josef Holeček (1853–1929), spisovatel, novinář a překladatel (fin. epos *Kalevala*).

negativní stránka národnosti. Komenský⁸⁶ ukazoval, že nemáme nenávidět člověka, protože jinak mluví. Psal, jakým mohl způsobem, pro celé lidstvo, jsa Čech. Nenávist a šovinism není nic platný a je škodlivý. Jako může být slepá láska, tak je slepá zášť, která zaslepuje člověka. Škodí se slepou láskou a slepou nenávistí.

Šovinism se mstí politicky. Vidíme to na Francii roku 1870 a vidíme to dnes na Rusku. Nebylo šovinističtějšího národa než Rusové, proto se nesmělo nic kritisovat; teď je smějí kritisovat Japonci.

Člověk, který miluje svůj národ negativně, přijímá myšlenky a věci cizího národa tou měrou, kterou jej nenávidí. Napodobujeme německé myšlenky, taktiku, moudré věci i chyby. Vždyť člověk, který má zlost na svého souseda, nežije sobě, jeho zajímá stále jen, co dělá soused, a celý jeho život je otráven. Nenávidět cizí národ – to je laciné vlastenectví negativní, ale nutné je vlastenectví *positivní*, které se neohlíží stále, co dělá soused, ale stará se o svůj národ.

Čím více budeme upírat zrak na jiný národ, tím více jej budeme napodobit. Není třeba jen obrany proti nepříteli, vedle toho je třeba pracovat, pracovat pořád.

Nebudu hlásat, že máme své národní odpůrce milovat. Možná, že jsou lidé takoví, kteří dovedou nepřítel milovat, ale pro svou osobu bych řekl: Buďme k nepříteli spravedliví a žádejme po něm také jen spravedlnost, a pak nám pro *positivní* práci zbývá času dost.

Při té *positivní* práci u národa malého zase je třeba se obrátit proti šovinismu. To je neštěstí národa, ta zaslepenost proti nepříteli. Je jistý takt potřebný v odmítání toho, co není dobré a správné, a shoda v tom, co je správné pro nás.

Jen ať jsou spory, ale ať se bojuje s rozumem a poctivě. Když Palacký napsal, že český národ jako polský a maďarský nikdy již nemůže pomýšlet na politickou samostatnost a na tom přesvědčení

⁸⁶ Jan Amos Komenský (1592-1670), biskup Jednoty bratrské, myslitel, filozof, pedagog a spisovatel.

zakládal ideu Rakouska, tenkrát mu řekl J. V. Frič⁸⁷, že podrývá v národě důvěru v sebe, a vinil Palackého ze zrady slovy: „Jest to patrně k tomu nastrojeno podrýti v národě veškeru sebedůvěru.“ Já myslím, že můžeme být politicky samostatni; jsou samostatní národové menší než my. Uvádím tento spor proto, abych ukázal, k jakým důsledkům mnozí v přemýšlení o našem národě došli a jak měli zmužilost to povědět jako Palacký.

Mnozí budou tvrdit, že se takové věci nemají říkat, láme prý se tím důvěra, a nám je potřeba nadšení. Iluse prý jsou potřebny; to je velmi rozšířené mínění. Ale je to mínění špatné a nemravné. Nepravdou nedojdeme nikam. Iluse máme každý, ale je otázka, mám-li vědomě dělat někomu ilusi, to jest lhát. Ne, nikdy ne. Mohu a mám povědět, co si myslím? Ano. Když se říká, že se o těch věcech nemá mluvit, odmítám to. Není citu bez myšlenky, nemohu pro něco cítit, když si to nepředstavím; čím jasněji si věc představuji, tím jasněji ji budu chtít.

Národnost není jen věc *citu*, nýbrž i *rozumu*. V člověku je harmonie citu a rozumu. Copak je cit sám sebou posvátný? Nemá vrah také cit? Zola⁸⁸ má teorii, že každá vražda je z citu. Když se tedy někdo dovolává citu, musí to být cit pěkný, jasný. Cíl náš musí být určitý, a pak silný cit půjde za ním. Jen citem a instinktem se nedostaneme nikam. Praxe bez teorie není možná. Mnohý praktik, hospodář, továrník, nám sice nepoví svou teorii, z níž prýští jeho jednání, protože nemá času přemýšlet, jak by ji pověděl. On umí dělat, ale neumí mluvit. Ale jeho teorie se bude jevit v praxi.

V každém národě se rozumem zkoumá a pracuje. Proč Němci pokročili v průmyslu? Protože využítkovali přírodovědy. Všecky ty mohutnosti, jež určují jednání člověka i národa, totiž rozum, cit, energie, instinkt, musí být harmonicky spjaty vychováním. Jsou lidé jednostranně rozumoví a lidé jednostranně citoví, stejně jako svalstvo se může tužit buď všechno, nebo jen svaly určité. Ale

⁸⁷ Josef Václav Frič (1829–1890), spisovatel, novinář a politik.

⁸⁸ Emile Zola (1840–1902), spisovatel, dramatik a literární kritik.

ideálem jsou vždycky lidé harmoničtí, vyvinutí rozumově i citově. Neruda řekl: „Slepá láska mizerná je páska, uvědomělou je pravá láska.“ To znamená, že člověk může milovat to, co nezbožňuje. Mylný je názor, že dovedeme milovat jen to, co zbožňujeme; jak se začne kritisovat, že je po lásce. Mám zkušenost, že se lidé poznávají a mají se rádi. To je vyšší požadavek nedělat si ilusí, nezbožňovat a přece milovat. Taková láska nezahoří jak plamen slámy, ale trvá déle a neztrácí se. Bez jasnosti nelze národ milovat. Znáť všecky jeho chyby – své chyby; vždyť my jsme ten národ. Jsou lidé, kteří nechtějí sebe znát; sebepoznání prý je těžké. Ale poznání jiných lidí je ještě těžší. Je potřeba kritiky. Pozorovat věc znamená dávat důvod, proč je špatná, ne zrádcovat, pomlouvat, ale hledat nápravu. Kritika není negace. To by byla laciná kritika, říci: To já nechci, to se mně nelíbí. Ale musí se postavit důvod, proč se mi věc nelíbí; nesmí se zrádcovat, špinit, ale uznávat cizí mínění a vyvracet. A taková kritika je nutná. Jak chcete pro národ pracovat, když nevíte, čeho potřebuje? Co znamená milovat národ, když nemohu a neumím proň pracovat? Jaká láska, když není účinná? Láska bez skutků neobstojí. Jaká účinnost, když nevím, co mám dělat. Chci mít jasno, a musí být spor o to, co má být jasno. To je tak jednoduché, ale hřeší se proti tomu...

Nejsme zvyklí uznávat cizí mínění a cizí osobnosti, není dost lidí, kteří by snesli kritiku. Mluví se často jménem národa, že národ nepotřebuje kritiky. Ale kdo komu dal dovolení, aby mluvil jménem národa, aby směl říci: Národ to nechce. Jakmile se však dá nějaký takový povel, my se podle něho řídíme. To pochází z romantické myšlenky, že nelze mít rád, co jasně vidím. To není pravda. Právě z chyb velkých lidí se učíme. I největší lidé chybovali a často proto, že nemohli stačit pozdějším názorům – Kollárovu autoritu odmítá Havlíček. A co my dnes? Máme se řídit podle Kollára, který chce, aby každý vzdělanější Slovan znal čtyři hlavní jazyky slovanské? Ale já dnes řeknu svému dítěti: Nauč se rusky, protože je to největší slovanský národ a má velkou literaturu, ale přitom se dobře uč německy, francouzsky, anglicky. Je to prohřešení proti Kollárovi?

Ano, je to odmítání Kollára. Ale Havlíček odmítal slovanství Kollárovo již v letech 1846.

A my budeme kritisovat i Palackého i všechny své předchůdce. Musíme se učit nejen z jejich chyb, ale z těch nedostatků, jež byly zaviněny kulturou jejich doby. Nepochopuji, jak by v takovém odmítání chyb a nedostatků mohli lidé vidět nevážnost. Odmítáme jen to, co uznáváme za významné, vlivné a čeho si vážíme. Vezměte si jen dějiny; v těch jen kritikou, a neúprosnou kritikou, jsme pokročili. Klasický příklad kritiky spojené s vážností k osobě ukazuje spor Tolstého a Dostojevského. Dostojevskij stál ostře proti Tolstému, odmítal mnohé jeho názory, ale vážil si jeho osoby. Vždycky cítíme, kritikuje-li někdo s láskou, s touhou zjednat nápravu. Naši největší buditelé kritisovali. V Kollárovi jsou celé stránky proti české malosti, Šafařík ostře posuzoval malichernost v poměrech pražských a nikdy se tam necítil volný. Dobrovský⁸⁹, náš největší člověk, byl prohlášen za blázna, protože kritisoval. Havlíček začal bojem proti vlastenčení a bojem proti nejasnému slovanství. Jeho nejoblíbenější básně byly parodie starších spisovatelů; nešetřil Kollára ani Palackého. Volá pyšně: „Já jsem Čech“; nechťel být prázdný Slovan. Palacký musel kritisovat historii. Všichni buditelé budili kritikou. Bylo třeba projasnění, a čím více pokračujeme, tím je ho více třeba.

Namítal by mi někdo, že národ sebe musí pokládat za neomylný, za ideál ideálu. Nevěřím tomu. Který národ to dělal, vždycky za to pykal. Francouzové myslili do roku 1870, že jim náleží panství světa, a najednou jim barbar Průšák ukázal, že ne. Dnes se již ve Francii mnoho kritisoje a přemýšlí o vadách národních. I Rusové teď, když vidí neúspěchy válečné, kritisojí a hledají jejich příčinu. Myslet, že národ můj je vyvolený, pokládal bych za hřích. Žádný národ není vyvolený, každý má svůj úkol a ten má svým způsobem provádět. To je dělba práce v lidstvu. Sebemenší národ má a může mít svůj

⁸⁹ Josef Dobrovský (1753–1829), kněz, filolog, vědec a historik.

ideál a svým způsobem postupuje, aby ho dosáhl. I my svým způsobem budeme řešit svůj problém český, svou českou otázku.

Když nepokládám svého národa za vyvolený, nebudu uznávat vyvolenosti národa druhého. To již Kollár jasně viděl, že národ je forma lidství. Pro nás je tedy nutno vyslovit myšlenku lidství česky. Máme úkol přirozený tento svůj český problém řešit svým způsobem. Český problém je velmi složitý, je to mnoho jednotlivých otázek, které žádají odpovědi, a musíme si uvědomit, jak malý národ může řešit svou otázku vlastním způsobem co do věci i co do metody.

5

Velký a malý národ

Dostal jsem dotaz, můžeme-li se my Čechové řídit heslem humanity, abychom se ubránili Němcům, kteří se v praxi řídí heslem Mommsenovým⁹⁰. Odpovědí na to bude má přednáška.

Předně promluvíme o malosti a o velikosti národa. Co je velký a co malý národ?

Číselně jsou národové menší než my. Vlámové, Dánové, Norové, Švédové, Finové. Číselně patříme k národům prostředním, ale máme jiné postavení světové než jiní národové menší. Dánové například mají ze tří stran moře a jen úzkým pruhem souvisí s Němci, kdežto naše položení je nevýhodné v tom, že jsme v srdci Evropy obklopeni národem nepřátelským a že jsme bez moře.

Vedle polohy je důležitá velikost území. Národ, který má větší území, může jinak postupovat než národ s územím malým; kolonizace vnitřní je možná. Proto všechny státy instinktivně zabírají kolonie. Němcům dnes kolonie neprospívají, musejí na ně doplácet, ale cítí, že potřebují více území, než mají, a proto zachvacují pro budoucnost.

Kde je místa více, národové se více promíchají. Na Slovensku se pozoruje, že nastávají příznaky degenerace tam, kde příliš úzký kruh aristokracie se mezi sebou žení a vdává. Proto je větší území důležité již čistě pro tělesnou zdatnost.

Na druhé straně však vidíme, že velké území může být i v neprospěch, jako při Rusku. Neběží o velikost národa nebo území, ale o poměr obyvatelstva k území. Z historie máme příkladů dost, že se dá za všech okolností pracovat.

Národ musí vynalézt svou taktiku. Švýcarsko nemá uhlí ani železa a je po Anglii nejprůmyslnější zemí. Tu je příklad, že se národ

⁹⁰ Theodor Mommsen (1817–1903), historik, právník a politik, nositel Nobelovy ceny za literaturu (1902).

může i za nepříznivých podmínek vyšínout. Z malosti a velikosti území nedá se vysuzovat nic určitého pro budoucnost a velikost národa.

Národ číselně veliký má ovšem převahu. Ale musíme hledět do budoucnosti a počítat s tím, co bude za sto, dvě stě let, neboť národové nežijí pro chvílku. Někteří národové porostou, jiní se zmenší. Francouzové například nebudou mít ani 80 milionů, když Němci budou mít přes 180 milionů, budou-li se rozmnožovat v témž poměru jako nyní. Otázka francouzsko-německá by tím byla rozřešena. Na konci XVIII. století Francouzové byli veliký národ, měli 26 milionů lidí, Německo mělo 28 milionů a ostatní státy méně; Anglie 12 až 15 milionů, Rusko 25. Francouzové byli v Evropě nejmocnější, neboť byli centralisováni, Němců bylo víc, ale tvořili několik malých státek. Proto si Napoleon mohl podmanit svět: to nebylo jen vítězství kultury, to bylo i vítězství početné síly. Dnes je ve Francii nárek, že je Francouzů málo, bojí se, že Němců bude brzy mnohem víc, neboť číselný počet rozhoduje, kde běží o sílu. Proto vynikající lidé jednotlivých národů počínají uvažovat a snaží se z historie pochopit, co bude v budoucnosti s jejich národem, jaký bude jeho počet proti národům sousedním.

Přitom budou rozhodovat všechny poměry přírodní i komunikační, neboť každá železnice ničí prostor. Sebevětší krajina bez komunikace je mrtva. Na to se málo mysli, že otázka železniční může mít tak velkou důležitost. Běží o komunikaci osob i věcí. Z Kroměříže do Vídně například se dostanete snáze než do Prahy. Co to znamená hospodářsky? Odsud závislost Moravy a jižních Čech na Vídni. V jižních Čechách pořád vidíme novoty vídeňské. To může být dnes životní otázka. Kdo si to neujasní, kdo nebude mít v programu takové starosti, vždycky bude v nevýhodě proti tomu, kdo je má.

Otázka malosti národa je nadmíru složitý a docela nový problém, který plně u nás pocítil Palacký, když řekl své slovo o centralisaci světové a když řekl, co ta centralisace může pro nás znamenat.

Otázka tedy je vyhledávat, jak působí všechny tyto poměry, tedy i komunikační, na národ a zvláště na náš národ malý. O těch věcech se musí u nás hodně přemýšlet. Tu nejde jen o nějaký překlad literární, tu běží o celý soubor otázek hospodářských.

Co je platná politická nezávislost, když národ je závislý hospodářsky. Některé státy balkánské jsou nezávislé jen dle jména, ve skutečnosti rozhodují o nich velké státy sousední nebo jen nějaká velká banka. Dnes se podmaňuje nejen mečem, nýbrž i towarem, a towarem mnohem více. Nám nepomůže, dáme-li si na cizí tovar český nápis. To tedy znamená osamostatnit se i hospodářsky. To znamená na tu hospodářskou samostatnost pamatovat. Politická samostatnost bez hospodářské je nemožná.

Že by národ menší nemohl pracovat v kultuře samostatně, že by si nemohl dobýt samostatnosti – tomu nevěřím. Vždyť historie dává příklady, že národové menší předčili také větší. Co je velké, může být malé, to vidíme na Francii a na Anglii. To není ještě zlo, být národem malým. Malost je v tom, že člověk neprohlédne a nehledá prostředků k odstranění své malosti. Veliký národ má stejně těžké problémy jako národ malý. Co se v Anglii nauvažují o úpadku hospodářském! Je to národ největší, je usazen ve všech dílech světa, anglicky mluví nejvíc lidí. Angličanů je 130 milionů a mluvících anglicky dvakrát, třikrát tolik. A tento národ číselně i kulturně největší cítí, že klesá hospodářsky. Předčí je Amerika a Němci. Anglie dnes, až na Španělsko, Portugalsko, Rumunsko, všude ztratila dovoz. Proto studují, proč upadají. To je pro Anglii ohromný problém, poněvadž cítí tento úpadek. To není otázka jen hospodářská; cítí se, že se musí reformovat školství, obchodní taktika. Anketa stíhá anketu, jezdí se do Ameriky studovat poměry tovární.

Ve Francii není dne, aby nevyšel spis nebo článek o té palčivé otázce, že Francouzů nepřibývá v tom poměru jako národů jiných. Národ kdysi veliký je dnes menší než Němci. Proto ne jen malý národ má své problémy a boje.

V tom boji se musí pořád myslit, a běda národu, který se stane pohodlným a pyšným. A to se stává, jak vidíme na Francii a na Rusku. Národové velcí mají stejné problémy jak my. Když jsme národ menší, máme jen jiné prostředky, jako člověk, který má chaloupku, nemůže pracovat takovými prostředky jako ten, kdo má palác; ale je otázka, nemůže-li být člověk v chaloupce šťastnější, vzdělanější než člověk v paláci. Ovšem běda mu, bude-li se opíčit po tom, kdo má palác.

Musíme si říci, že těch a těch věcí nemůžeme mít. Já to vidím v literatuře vědecké. Můžeme my mít takovou literaturu jako Němci, Francouzi, Angličané? Co je dělat? Tu se nelze chlácholit ilusemi. Nutno nejdůležitější věci překládat a studovat cizí jazyky. To není jen v literatuře, to je i v hospodářství. Ale když se řádně pracuje a myslí, dá se ohromně mnoho udělat. Ale dá se také neudělat nic.

6

Prostředky národa malého

A když tak budeme uvažovat, budeme se chtít dohodnout, jaké my máme prostředky. To jsou prostředky známé, staré; nového se tu nedá povědět nic. Ale v tom je novost, že si člověk staré věci jasně uvědomuje.

Především je naším úkolem starat se o *vychování* a *sebevychování*. „Jsme národ Komenského,“ kolikrát jsme tuto frázi opakovali. Ale budme národem Komenského. Školství musí být naší starostí, je-li pravda, co říkal Komenský, že vzděláním teprv se člověk stává člověkem. Pak se nemůžeme dost odsoudit. Co činí v Dánsku, kde pochopili, že výchova musí být národní starostí, že výchova je tvoření charakteru?! Slova o významu národní výchovy jsou stará, ale nové bude to, že si je uvědomíme a dáme se do práce, abychom měli *svou českou a národní školu*. Takové školy ještě nemáme. Naše škola není ještě proto česká, že se v ní česky vyučuje. Naše škola je část vídeňského byrokratismu. Jak může být národní a česká, když my o ní nerozhodujeme, když je v ní všechno prováděno podle stejné šablony jako někde v zemích alpských.

Národní škola naše musí být vedena národním duchem českým, musí se v ní učit o českých věcech, uvažovat o českých problémech. Ale my ponecháváme všecku starost o školství vládě, proti které budeme oposičně bojovat. Tu je ohromný úkol vši naší politiky: domoci se toho, aby škola byla opravdu naše. Musíme pořád dávat pozor, co se dělá jinde, a nejlepší z toho si vybírat. Kollár řekl, že národ aemulací, nápodobou, rozkvétá. Snad to není pravda úplně, ale my se pořád musíme dívat, co se kolem nás děje. Víme, jak působí cestování. To jsou prostředky k rozkvětu, které se musí zdokonalovat. Nestačí, když hodiny špatně jdou, postrčit ručičky a dál se nestarat; tu je nutno dát je hodináři řádně vyčistit a opravit. Jsou-li to veliké hodiny na věži nebo hodinky kapesní, to je jedno.

Malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: *sbírat všechny své síly a silky*. Musíme dělat, co dělají chudí lidé. To heslo zní asociace, spolčování. Podívejme se na dělníky! Jak ubohý to byl stav! Ale vynikli tím, že se spolčovali. Každý nám dnes poví, že spolčování je nejdůležitější pro toho, kdo je ohrožen. Ale spolčují se nejen ohrožení, spolčují se i mocní. Spolčuje se dnes kapitál v trustech a v kartelech. Musíme soustředit své síly. Ale to neznamená mrtvou, vše ubíjející svornost, to musí být svornost vnitřní, která rozděluje práci podle sil, která využívá každého talentu, která individualisuje. Co žádáme od samosprávy – poctivost, řádné plnění všech úkolů – tím musí začít každý u sebe. Jen když každý z nás bude individuem, které zná své povinnosti, a když se spolčíme, pak to půjde.

Práce naše musí být také *intensivní*. V oboru hospodářském se to nejlépe vidí. Ruský mužik má mnohem víc půdy než náš sedlák, ale on hospodaří extensivně, ledabyle. Proto náš sedlák dovede sklidit víc na kousku pole než ruský na lánu několikrát větším. Ukazuje se též, že tam, kde jsou malé statky, vytěží se z půdy více, než tam, kde jsou statky velké, užívající strojů. Člověk, který má malé pole, pracuje na něm s láskou a uživí se slušně. Čím více přibývá lidí, tím intensivnější je jejich práce, tím více se zavádějí různé meliorace. To neplatí jen v hospodářství, to je i v umění, ve vědě a v náboženství. Nestačí dát heslo a pak se již o ně nestarat. Tu je nutno pracovat od duše k duši. Ani v církvi nestačí jednou za týden kázat a pak se o duši nestarat. Hlásá se potřeba misí – to je práce od duše k duši.

Jestliže jsme dosud pracovali intensivně, zítra můžeme pracovat ještě intensivněji. Ten národ, který neustane pracovat, tomu se nestane nic. Pro nás i politicky i hospodářsky zbývá ještě mnoho práce. Jen považme, jak v našem vědomí jsou rozděleny Čechy, Morava i Slezsko a dokonce i Slovensko. Dva miliony Čechů je v uherském království! Havlíček chtěl, aby se náš kulturní život osvěžoval ze Slovenska. To se zdá být romantika, ale není; nevzdáme se přece jedné třetiny svého národa. Pokud se nám může ztratit jedna duše, není to v pořádku. A tu běží o dva miliony duší, které jsou nám cizí. Naše cítění národnostní není ještě *dovršeno*.

Musíme ještě více *sloučit jednotlivé kmeny a síly* než doposud. Ale musíme se také starat, abychom měli *spojence*, a tu běží hlavně o *spojenectví práce kulturní*. Cizina o nás neví, neboť nemáme pro ni dosud informace. Cizina se o nás doví jen z toho, co se o nás píše ve Vídni. Jaký je to národ, když se sám o sebe nestará? Když se díváme na Maďary, vidíme, jak se starají, aby svět o nich věděl. A Maďarů není přece víc než nás. Zlepšení poměrů u nás je možné, vždyť vidíme, že jsme pokročili; cítíme, že lze něco udělat.

Hlavní otázka je, *jakou taktikou* má malý národ postupovat. Taktika je metoda, způsob boje. My v malém národě se často domníváme, že musíme dělat to, co dělají druzí – dopouštět se i násilí. To není pravda, my půjdeme svou cestou – cestou práce. Jestliže tuto svou cestu uznáme za správnou a budeme se jí držet, pak Mommsen se svým násilnictvím nic nerozhoduje. Humanitní program neučí být pasivní, ale učí bránit se prací. Je otázka, jakým způsobem se bránit. Není jiného způsobu než odkrytost, žádné chytráctví. My sami sobě musíme stát v pravdě, kterou celý svět může vidět, a my musíme ten svět přesvědčit, že co chceme, je v jeho prospěchu. Česká otázka je otázka celého světa, nejen nás. Když ji dovedeme tak postavit, uvidíme, zdali bude Mommsen proti nám. Proti němu se již vyslovil Förster²¹, ředitel ústavu astronomického v Berlíně. Němci užívali násilí, ale to neznamená, abychom ho užívali také my. Máme se bránit, ale před celým světem, na tribuně světové. Proč Maďaři učinili svou věc otázkou světa? Nejen že udělali revoluci, ale šířili mínění, že jsou pro svobodu. Proč český národ toho nedovede, aby o něm svět věděl? To je naše vina. Pak i na takové Mommseny nalezneme vhodnou odpověď.

²¹ Wilhelm Julius Foerster (1832–1921), astronom.

7

Poučení z historie

Dalším úkolem naším je vyhledat z *historie* našeho vývoje *směr*, kterým se máme brát. Musíme vědět, jak jsme se bránili, musíme hodně přemýšlet o své historii a o svém vývoji. Tu zejména je nutno uvědomit si program z doby obrození, ujasnit si, jakou jsme se brali cestou, kam směřovaly naše nejlepší hlavy. To nás povede. Uvědomíme si, že máme jít tou cestou, kterou oni začali.

První z našich obrodičů byl Dobrovský. Tento člověk, který psal německy, který myslel, že český národ je mrtev, byl buditelem, protože miloval národ; byl první panslavista, rusofil. I když o národu pochybuje, cítí, že může hrát roli, kritikuje a odvrhuje pověry historické i jazykové. Tou svou kritikou – té mu Jungmann⁹² a Hanka⁹³ nemohli odpustit – nás probudil. On, bývalý jesuita, byl svobodný zednář, obdivovatel Českých bratří. On hlásal v době josefínské osvícenství a humanitu pro národ, který byl protireformací zničen. Tu dával světlo.

Za ním jde řada jiných. Po Dobrovském Jungmann – a i ten Hanka – celý jejich směr byl humanism osvícenský přímo jednostranný. Ale v Čechách byla tma a proto jednostrannost.

Tím směrem šel i Kollár. Z Herdra vzdal ideu humanitní a národnostní. Kollár si představoval, že němečtí a románští národové již dohospodařili kulturně a že nastává již nové období slovanské. Proto doporučoval znalost jazyků slovanských, aby se vypracovala nová slovanská kultura. Přitom měl myšlenky poněkud jednostranné, ale že ukázal na slovanský svět, to bylo dobře. To bylo dobře, že jsme věděli o bohatém strýci. Idea slovanská, vlastenectví, ale nejen slovanství jazykové, nýbrž i vytvoření slovanské vzdělanosti, kterou by se dospělo ku pravé lidskosti, tím se

⁹² Josef Jungmann (1773–1847), filolog, lexikograf, spisovatel a překladatel.

⁹³ Václav Hanka (1791–1861), spisovatel, básník a historik.

vyčerpává program Kollárův. Ale horování o slovanství a vlastenectví bylo poněkud neurčité; bylo třeba ty věci povědět určitěji. Můžeme to všechno – slovanství i to vlastenectví – přijmout, ale musíme si je přesněji uvědomit, jako sochař nejprve otesává kámen a pak teprv propracovává jednotlivé rysy. Obrodiči ten kámen otesali, přišli jiní, kteří tesali dál.

Revoluci literární zahájil Mácha. Máchův význam je v tom, že přináší nový svět proti Kollárovi. Kollár podává slovanství. Mácha byl sice vychován v té době, ale není u něho ani slova o slovanství, ne polemika s Kollárem, ale ani slova. Podává v Máji nový problém, jsa poněkud pod vlivem Goetha a Byrona. Vystupuje tu nešťastná žena, otec, který nezná syna, a svádí mu nevěstu, syn zoufající nad věčností. To je romantika, řekne se, ale myslíte, že to Mácha necítil? To je problém rodiny české. Jaký to poměr, kde otec synu zahubí nevěstu? Je to nový problém mravní, ale i problém filosofický. Vždyť Vilém v Máji se táže, co bude po smrti, to ho drtí. To je rozhodný rozdíl proti Kollárovi. Proto byl rebelant v literatuře. I forma je jiná proti Kollárovi.

Tuto revoluci Mácha zahájil v literatuře; sociálně a politicky ji provedl Havlíček proti Kollárovi a proti vlastenčení, aby se přestalo zneužívat jména národa k účelům sobeckým. Zejména ve slovanské ideji nastal obrat. Havlíček, který byl delší dobu v Rusku, napsal: „Já nejsem Slovan, já jsem Čech.“ Každý pochopí, co chtěl. Chtěl intensivnější práci. Jací to byli Slované, z nichž nikdo neznal Rusko ani ruský národ. On podal neúprosný obraz ruského absolutismu; předtím se hledělo na Rusko fantasticky. Národnost česká tím dostává jiný význam. Ne že bychom nebyli Slované, ale Havlíček chtěl, abychom byli napřed pořádní Čechové a pak teprv Slované, aby každý začal napřed pracovat sám u sebe. Prokázal nám ohromnou službu, že se nebál postavit proti Kollárovi a proti celé své době.

Byl tu Palacký a ten pracoval dál. Jím české uvědomění dostává bohatší smysl. Palacký nám řekl, co je smysl našich dějin. Dovolávali jsme se své minulosti, ale nevěděli jsme, co je. Palacký probádal naše

archivy, napsal nám dějiny a ukázal, co byla naše minulost, co byla její velikost a jaké byly její vůdčí myšlenky. Velikost naší minulosti záleží v reformaci, v bratrství bylo dosaženo vrcholu našeho náboženského vývoje.

Teď je určité, co je minulost – ne slovanství, nýbrž češství. Co Havlíček dokazoval svou prací novinářskou, to dokázal Palacký svou historií. On, který měl humanitní program, který hlásal čisté človecství, on si ujasnil, co je česká historie. Když otázka náboženská hrála u nás po čtyři sta let takovou roli, řekl: „Je to vrchol dějin.“ Může v tom být všelicos pochybeno, ale vidíme, že se pořád určitěji vypracovává program.

Dobrovský má osvícenský josefínský humanism, jakýsi neurčitý panslavism. Kollár a Šafařík podávají již historii Slovanstva, slovanskou myšlenku a vlastenectví založené na humanismu. Vlastenec musí být Slovan. To byl první krok probouzejícího se národa, že viděl: Já nejsem sám. Přišel Mácha, Havlíček a Palacký. Ti udělali z programu slovanského program český. Ne Slovan, ale Čech.

Přišel Augustin Smetana pracující filosoficky, na Slovensku Štúr⁹⁴ povznášející lid. Když po roku 1848 nastala reakce, nastala revoluce v literatuře. Reakce se zdařila, poněvadž revoluce se nepodařila. Revoluce přinesla jen něco ohromně dobrého – osvobození sedláka, ale fantasie o ústavě prchly. To znamená, že sedlák, který byl uhněten v XV. století, byl konečně osvobozen. Od té doby nastává vlastně nová doba. To přinesla revoluce celého světa. Kdyby byla revoluce bývala jen u nás, byla by to Vídeň zhatila, Rusy pozvala, ale sedláka si netroufali nechat v porobě.

Od roku 1848 se začíná demokratičtější nazírání, a to je pomaličkový proces, a dosud není ukončen. Zároveň se začíná v literatuře revoluce. Je škoda, že si nevšímáme horlivěji literatury

⁹⁴ Ludovít Štúr (1815–1856), jazykovědec, politik, spisovatel a novinář.

buditelské. Kdo vidí v literatuře naší, pozoruje, kam se obrací po roce 1848. Vystupuje Němcová⁹⁵, Hálek⁹⁶, Neruda⁹⁷.

Čtěte Němcovou, její menší povídky! Pokračuje tam, kde přestal Máchá. Českého člověka uvádí do literatury. Český člověk je v ní česká služka, český živnostník jak v Praze, tak ve Vídni. Nemluví o národě všeobecně, ale hledá a předvádí jeho důležité členy, ukazuje jejich život, jejich stav mravní. To se v aristokratické náladě nelíbilo.

Neruda navazuje na Havlíčka. Ve svých feuilletonech chápe i malé nějaké jednotlivé otázky české, i když se to týká hnojiště podřipského sedláka. Popisuje to hnojiště a vytýká. Podřipští páni zle zakročili, když psal, že mají kočár na hnojišti. Hodně kritisoval – i vtípem, aby to tak nebolelo – to byla jeho intensivní práce. To bylo i v době reakce.

Vídeň myslila, že všichni národové jsou upoutáni, ale duše se upoutat nedá. Toho censor nedovede. Musili by umělce, spisovatele udělat censory. Každá censura je o mnoho myšlenek za spisovatelem své doby. To je význam literatury, že dovede pracovat a rozsévat nové myšlenky i v nejhorších dobách. Že nastává nová doba, ukázal rok 1859. Jako Rusové po válce krymské viděli nemožnost absolutismu, tak i u nás od roku 1860 nastává nový ústavní život.

Vidíme, jak povstávají určitější problémy, jak přicházíme od jednostrannosti k určitějšímu řešení těchto problémů. Bylo jednostranné, když se češství vykládalo jen jazykově. Ale přicházejí noví lidé a ukazují, že i jiné věci mají důležitost. Nestačí jen program osvícenský. Pro samé hledání světla zapomínali jsme na charakter. Člověk není jen bytost rozumová, musí mít i charakter. Tenkrát stačilo, když lidé byli vzdělaní. Ale vzdělání je jen prostředek, vzdělání vědeckého se může využít k dobrému i ke zlému. Záleží na tom, aby se vzdělání neslo správnou cestou a sloužilo

⁹⁵ Božena Němcová (1820–1862), spisovatelka.

⁹⁶ Vítězslav Hálek (1835–1874), básník, prozaik, dramatik a literární kritik.

⁹⁷ Jan Neruda (1834–1891), básník, prozaik, novinář, dramatik a kritik.

správným ideálům. Ale vedle vzdělání je důležitá i práce hospodářská. I k té je potřeba vzdělání, ale nejen literárního. Vzdělání jen rozumové je málo, musí tu být soulad našich sil všech.

8

Kam spějeme?

Vidíme s tohoto obzoru, kam spějeme. Program humanitní se vypracovává určitěji v *program hospodářský, sociální, v programové řešení otázky dítěte, ženy, školy*. A teď je nutno všechny jednotlivé problémy propracovat. Máme tu chybu, že myslíme příliš abstraktně, řekl bych – německy. Musíme si zvykat velké problémy vidět v malém. Je problém národní školy, ale to není jen problém pro vedoucí lidi v národě, to je problém můj, jsem-li národním učitelem. Já musím přemýšlet, jak mám učit, abych se dětem, které učím, nejvíce přiblížil, aby z mého učení měly největší užitek. Tak musíme každý problém řešit určitě pro daný případ. Čemu se z historie učí, musíme revidovat. Historie podává pěkné i špatné. Historie sama nevede, ta jen vypravuje o chybách jako o velkých skutcích. To, co si z historie máme vybrat, to musíme vystihnout sami a pak jít dál po té stezce, kterou nám minulost ukazuje. To znamená stálou kritiku naší minulosti. Nesmíme příliš upírat zrak na minulost; to je chyba přílišného lpění na historii, že se víc díváme dozadu než dopředu. Všecko to, co bylo, je poučení pro to, co bude. Historie je pořád víc umění předvídat, co se má dělat. Veliká historie není zabezpečením velké budoucnosti. Teprve tenkrát nám prospěje, když v ní chceme pokračovat, osvojit si z ní velké myšlenky.

Musí být teď jasno, čeho národ potřebuje k svému živobytí. Je to jen chléb tělesný, anebo i chléb jiný? Nebudeme předně příliš spoléhat na to – jak se dnes často mluví – že již rasa je zabezpečením národa, jako by to bylo zárukou, že národ patřící k čisté rase je vyvolený. Nepochybuji, že jsou charakterové osobní i národní. Ale národ se mění zejména tím, že se kříží. Není takového národa, který by byl jen své krve. Ani židovský národ není nesmíšený, rasově čistý, zejména ve Španělsku, v Polsku a v Rusku. Národa nedělá jen krev a nezaručuje ho jen jazyk. Vedle toho je tu státní zřízení, hospodaření, vzdělávání, literatura, mravnost, náboženství. V těchto

jednotlivých věcech je nutno vytvořit si ideální požadavky a spět za tím, abychom je uskutečnili.

Je nutno mít program. Program neznamená opsat několik myšlenek Palackého, nýbrž pochopit smysl historie a teď si říci: Chceme spět za tímto cílem. Co to konec konců znamená? Nic než poznat, co je pravda a nepravda, poznat, co je zlé a co je dobré. Jiného úkolu nikdy nebude pro žádný národ.

Nestačí však jen poznávat. Poznat pravdu, to znamená pravdu vyznat. Máme povinnost poznanou pravdu vyznat a v ní stát. To je potřebné, ne jen jako všeobecné pravidlo, ale v každém jednotlivém i nejnepatrnějším případě, který se nám jako jednotlivcům v životě vyskytne. To jest studovat literaturu, historii, poznávat světový vývoj a náš úkol ve světě a stát v tom, co jsme poznali. To chtěl Hus od svých současníků. Mít zmužilost hájit svého poznání, mít zmužilost hájit svého přesvědčení. Jestliže se to stane, netřeba žádného strachu, žádné pochybnosti. Pokud člověk může pochopit, tu je zabezpečen, ostatek musí ponechat Prozřetelnosti, abych tak řekl, Pánu Bohu.

Ale nutno pochopit, že každý národ má svůj úkol, že i my máme svůj úkol – jsme na správné cestě, ale musíme dobře pospíchat.

DEMOKRATISM V POLITICE (1912)

Problém je, aby národové velicí, ohrožující posud národy malé a zároveň jeden druhého, přistoupili na zásadu, že všichni národové, velicí i malí, jsou rovnoprávnými státními a kulturními individualitami.

Světová revoluce, 1925

1

Program demokracie

Pokládám dnes za svůj úkol povědět něco o těch problémech, které demokracie a demokratism myslícímu člověku a zejména vám, českým studentům, dávají a dávat by měly. Odpustíte, budu-li stručný, protože je látky mnoho. Smím se dovolávat leccěhos, co jsem již o věci pověděl a napsal.

Demokracií dnes rozumíme tu demokracii - na rozdíl od dřívějších snah - která od takzvané Veliké francouzské revoluce se vyvíjí. Heslem svoboda, rovnost, bratrství, revoluce prohlásila suverenitu lidu proti absolutismu a monarchismu a prohlásila a kodifikovala přirozená práva člověka a občana. Tento moderní demokratism pojmově i historicky čelí a čelil aristokracii, to jest aristokratické oligarchii. Monarchism je vyvrcholením aristokratismu. Tedy běží o poměr, o spor demokratismu s aristokratismem.

Program demokracie je dán: předně všeobecné právo hlasovací s jeho parlamentárními důsledky. V parlamentarismu bude klást důraz na moc zákonodární - každý volič je zákonodárce, nejen císař a aristokraté, kteří toto oprávnění mívali výlučně pro sebe. I vojenství se demokratisuje, militarism přechází v milici. Zahraniční politika má se demokratisovat a již se demokratisuje; stará diplomacie aristokratická ustupuje pořád více nearistokratickému konsulství a věcné správě zahraničních poměrů. Školství a celá administrace vůbec pořád víc a více se demokratisují. Pokud konečně běží o hlavu státu, tedy z demokratického hlediska přijímá se monarchie, ale omezená, ne absolutistická, tedy monarchie konstituční anebo ještě dále parlamentní. Nemusím vykládat, že parlamentní monarchie je více než konstituční - my v Rakousku máme konstituční, Anglie, Francie mají parlamentární. (V parlamentární monarchii rozhoduje většina.) Mnozí se domnívají, že demokracie přirozeně vede k ústavě republikní a ukazují na vývoj

politický zejména již také v Evropě, jak nejpokročilejší národové po mnohém úsilí se stali republikánskými.

Tento program demokratický je empiricky dán; ale teď začněme přemýšlet a poznáme, že v podstatě demokracie, demokratismu, jsou značné obtíže; je nutno znát, které jsou tyto obtíže.

Otec moderního demokratismu Rousseau pověděl často opakovaný výrok, že demokracie v pravém slova smyslu, totiž aby lid, všichni lidé vládli, lidovláda, je nemožná, že nikdy nebyla a nebude. Rousseau totiž požaduje vládu lidu přímou. Je proto proti parlamentarismu jakožto vládě nepřímé, poslanec je mu jako voják v parlament vyslaný, aby sloužil, majorita potlačuje minoritu.

Rousseau vidí demokratism hlavně v zákonodárné činnosti, on chce, aby počet občanů byl malý, proto chce velké státy rozbít na malé federativní obce, aby každý občan občana znal, aby se snadno mohli shromáždit, aby na shromážděních opravdu se mohla všeobecná vůle projevit. Požadoval jednoduché mravy, zavrhoval luxus, vůbec všechny civilizační komplikace. Viděl v civilisaci úpadek, občané musí mít stejné, rovné, vnější poměry, a potom teprve možno mluvit o demokratismu přímém.

Není pochyby, že geografie a počet obyvatelstva rozhoduje, jak to Rousseau znamenal. V Athénách volní aristokratičtí občané se mohli skutečně sejít na velkém foru a od osoby k osobě se dohodovat. Ale občané Spojených států, jak se tam má přímá demokracie ustanovit? Musí být nepřímá, a nejen ve Spojených státech, i v menších státech je možné jen nepřímé zastoupení. Přímá vláda doopravdy byla by vůbec nadmíru obmezena: Kolik jeden člověk dovede opanovat druhých!

I v tom nejzazším asijském carismu je vláda nepřímá, ten jeden nevládne sám, nýbrž pomocí tisíců nad těmi miliony. Řada místodržících.

Požadavky přímého vládnutí podléhají pochybnostem. Narážím na zajímavé veliké hnutí syndikalistické ve Francii a v jiných státech. Je proti parlamentarismu a domnívají se, že tato nová forma v odborových organisacích – syndikalistických – uskutečňuje vládu

přímou. Zdá se však, že revoluční směr, který v tomto hnutí jest, v poslední době se mírní a před několika dny jeden z hlavních orgánů *La guerre sociale* vydal prohlášení, že je chyba v dnešním antiparlamentarismu. Dnes demokratičtí teoretikové i praktičtí někteří se vyslovují proti demokratickým požadavkům referenda, iniciativy, i minoritního zastoupení.

Z demokratického stanoviska vzniká dále problém: centralism – autonomism; stát z demokratického hlediska byl by federací obcí, obec byla by politickou základní jednotkou, centrální moc byla by redukována na minimum. Vedle obcí máme dnes různé autonomní korporace. Odborové hnutí vzniká, různé stavovské organizace. A jestliže se polemizuje proti organizačním stavovským po stránce hospodářské, nesmí se zapomínat, že vývoj tento posud není ukončen. Přichází tu něco nového do posavadní organizace společnosti. Kvalifikace těch organizací přichází ku platnosti. Jaký bude vývoj, to netroufám si povědět, jistě že z těchto kvalifikovaných vrstev bude kvalitativně pozměněn i parlament.

Vládnutí, vláda – toť v praxi dnešní byrokracie. (Já pro stručnost musím užívat hesel, a jedním z nich je *byrokracie*.) Mohl bych ukázat na vady byrokracie, co však je vadné, musí být napraveno, co je správné, má být rozvinuto. Dnešní byrokracie, ať evropská či americká, trpí vadami. V Americe vyměňovala se byrokracie – alespoň vyšší – po určité řadě let s nastolením nového presidenta – ale pouští se od toho, i tam se byrokracie stává stálou.

Jedna z nejdůležitějších odvětví byrokracie jest soudní. Není nahodilé, že soudcové (i u nás v Rakousku) jsou mnohem nezávislejší než jiné úřednictvo. Když se o tom přemýšlí, přijde se k poznání, že soudcové jsou spoluzákonodárci, a to někdy důležitějšími než některý parlament. Soudcové vyvíjejí zvykové zákonodárství a špatná je představa právníků, že zvykové právo již přestalo. To platí i pro politickou část byrokratického aparátu, a proto pravím, že byrokracie má velikou důležitost zákonodárnou.

Tedy všude jen vládnutí nepřímé! Stejně vládnutí vidíme také v *politických stranách* moderní demokracie a v *parlamentu*, který je

možný jen za spolupráce politických stran a *žurnalistiky*. Parlament je nemožný bez stran. I v nejlidovějších stranách je také jen nepřímé vládnutí. Vidíme to z práce francouzsky píšícího sociologa Ostrogorského⁹⁸ a obzvláště z práce italského sociálního demokrata Michelse⁹⁹; Michels dobře ukazuje, jak ve stranách, čím jsou větší, tím spíše vzniká *oligarchie*. Oligarchie de facto vládne v demokracii, jako vládne za absolutismu.

⁹⁸ Mojsej Jakovlevič Ostrogorskij (1854–1919), politolog a sociolog.

⁹⁹ Robert Michels (1876–1936), sociolog, autor teze o „železném zákonu oligarchie“.

2

Demokracie – boj proti násilí

Demokracie je opravdu *contradictio in adiecto*, to jest, jestliže se klade důraz na *-kracie*, vládnutí; demokracie znamená lidovláda, ale neběží o vládnutí a panování, nýbrž o *lidosprávu*. Správa, administrace, to je hlavní věc pro demokracii, pro aristokrata je hlavní věcí vládnutí: stojí proti sobě administrativa demokracie a vláda aristokracie. Naše české „pán“ vyjadřovalo stručně oligarchické, aristokratické panování, vládnutí.

Avšak v moderní době pravé demokracie žádáme v administrativě především věcnost. My říkáme, že politika se nám stává nejen empirickým uměním, ale, a to v první řadě, *vědou*. A moderní hnutí demokratické jest organicky a nutně spjato s vědou, nikoli ovšem s učeností, s profesorským mandarinstvím. Politicky *myslit a pozorovat!*

Nejen svobodu a rovnost hlásala francouzská revoluce, také *bratrství*, ať již to bratrství chceme formulovat jako lásku k bližnímu, což v moderní době zavání církevnictvím, nebo jako humanitu, ačkoli i to slovo již se nelíbí.

Ale všechno politické úsilí konec konců vychází z mravního úsudku, *demokracie je úsilí proti nadpráví*, proti násilnosti. Co jiného jest aristokracie než násilí – demokracie boj proti tomuto násilí.

Jestliže není mravního rozdílu, pak, prosím – a to bych rád věděl – jaký důvod má demokrat proti aristokratu? Nebojte se, prosím, že se tím spojuje politika s etikou, ne, to jsou dva různé vědní obory; ale jde o to, pochopit, že *máme v ethice svůj rozhodný důvod pro demokratism*.

A populární demokratický řečník, který stojí na stanovisku Marxova amoralismu, také žaluje na bezpráví, které se děje. Všecko politické úsilí konec konců je apel na city sympatie a lidskosti. A máme-li přehodnocovat staré hodnoty, tož právě to *přehodnocování* existuje. Nietzsche dává nové hodnoty, ovšem ethické,

to je věc hlavní. Tedy: v politice (demokratické) žádáme nejen posuzování věcné, nýbrž i mravní. Možná, a upozorňuji na to, že se proti tomu názoru bude polemisovat, že to je moralisování, morálkaření – nic naplat, jinak než na morálních základech nelze politické snažení odůvodňovat. Stačí-li moc, to jest prakticky větší silnější moc, je-li moc pravdou a právem, pak ovšem politika se stane částí – zoologie. A basta!

Aristokratism naproti demokracii je tedy aristokratická oligarchie; kde jsou páni, tam jsou sluhové a otroci. Aristokratism nejen politicko-sociální a vojenský, je také aristokratism v náboženství – plebs v Římě měla jiné bohy než aristokraté, každý katolický laik má jinou morálku než aristokracie (kněží, mnichové); jest aristokratism jazykový, národní a rasový, a ovšem aristokracie hospodářská. Podstatou aristokratismu jakožto oligarchie je organisace hierarchická, jak ji ve vojsku a římské hierarchii nejlépe vidíte. – Aristokracie nepracuje, nekoná té drobné, černé práce, jak říká Rus; pro tuto byli a jsou otroci. Demokratism je založen na práci. A proto pracující lid se demokraticky organizuje: to není jen stavovství, jak se vždycky vytýká, to je demokracie v pravém slova smyslu, která se tu organizuje vedle těch jiných pracujících inteligentů, a není náhoda, že inteligent a dělník, student a dělník se nalézají velmi často.

Proto si také musíme uvědomit, že demokracie není něco přirozeného, musí se usilovně vypracovat. Přirozený je (v tom zvláštním smysle) aristokratism, každý z nás chce být pánem, my všichni jsme aristokraty. A být demokratem uvědoměným, demokratem nejen na tribuně, ale v každém počínání – do toho máme daleko a k tomu musí inteligent demokrat přihlížet.

3

Politika a humanita

Velký problém je poměr politiky nejen ku mravnosti, nýbrž i k náboženství. Stát a církve se státním náboženstvím tvoří jeden celek, organisovanou theokracii. Jednota trůnu a oltáře, z boží milosti, to nejsou jen okrasná rčení, to jest brutální skutečnost. Protože náboženský názor na svět a na život byl prvotní názor, přirozeně i politika byla nábožensky zbarvena, respektive vyvíjela se z náboženství. Na nejprimitivnějším stupni vývoje je kněz i lékařem, i filosofem, i panovníkem. Až ve středověkém katolicismu theokracie, ve které stát a církve tvoří celek, provedena důsledně a uměle. Podle teorie o poměru duše a těla císař byl podřízen papeži, moc světská moci duchovní. Odsud papežové a scholastové viděli v panovníkovi často jen jakési nutné zlo; je známo, jak Řehoř VII¹⁰⁰ charakterisuje moc světskou.¹⁰¹ Podle této teorie suverenita národa, lidu, byla už ve středověku od scholastiků formulována. Theologové katoličtí i protestantští hlásali právo na zavraždění tyranů („monarchomachové“).

Pochopitelno: proto, že všechna politika na mravnosti se zakládá a mravnost na vyšším stupni vývoje je podstatnou částí náboženství, politika nutně měla vždy náboženský ráz, respektive poměr státu a politiky k církvi byl vždycky také náboženský.

¹⁰⁰ Řehoř VII. (1020–1085), papež.

¹⁰¹ Quis nesciat, reges et duces, ab iis habuisse principium, qui Deum ignorantes, superbia, rapinis, perfidia, homicidiis, postremo universis pene sceleribus, mundi principe diabolo videlicet agitante, super pares, scilicet, homines dominare caeca cupidine et intolerabili praesumptione affectaverunt...

(Kdo by nevěděl, že králové a knížata vzešli z těch, kteří boha neznajíce, pýchou, loupežemi, věrolomností, vraždami, posléze téměř všemi zločiny – podněcování jsoouce zřejmě vládcem světa ďáblem – zmocnili se vlády nad sobě rovnými lidmi v slepé chtivosti a nesnesitelné opovážlivosti...)

Od středověku pozorujeme historický vývoj, který zvu odcírkevněním. Emancipace od autority církevní nutně uvolnila i stát; mravně je důležité, že reformace zrušila kněžský celibát. Tím právě mravnost byla zreformována, ale kněz nabyl jiného postavení ve společnosti, ne tak aristokratického jak dříve. Vznikly národní církve. I politika měla z toho zisk, že Hus v náboženství prohlásil za autoritu ne církev, nýbrž svědomí, a že Luther¹⁰² vedle evangelia uznal rozumné důvody. Proto není náhoda, že v reformovaných státech demokratické zřízení nejlépe se ujalo.

Pravý parlamentarism máme v Anglii, v Americe, proticírkevní ve Francii, kdežto u nás a v jiných katolických státech je parlamentarism jen dle jména. Je docela jiný člověk, který musí v církvi mlčet, jako v katolické, než tam, kde v církvi je svéprávný, kde laik vystupuje ve věcech svědomí, kde laik má dokonce i účast na bohoslužbě. Takový člověk bude v parlamentě samostatnější než člověk, který mravně je závislý na knězi. V katolických státech proto parlamenty hrají ubohou úlohu.

Vedle reformace byla renesance; tu laická mravnost přichází k platnosti a mravnost namnoze již nekřesťanská. Máme dále odcírkevní filosofie a vědy. Od Descarta¹⁰³ počínajíc stojí věda a filosofie na zkušenosti a rozumu a je přímo proti středověkým názorům o světě. V XVIII. století z těch tří směrů vzniká hnutí a nejširší vrstvy byly na tento moderní základ postaveny, toto hnutí je tak zvané *osvícenství*.

Svoboda myšlení, rozumu, má platnost. Vedle toho je vyvinut *ideál přirozenosti*: přirozené náboženství, ne církevní, přirozené právo, tudíž i přirozený stát, přirozený stav a přirozená mravnost. Všechny filosofické systémy vrcholí v pokusu o svou necírkevní etiku a nejmodernější filosofie dává přednost filosofii praktické před teoretickou. Voluntarism dnes a podobné pokusy je jen úsilí o novou

¹⁰² Martin Luther (1483–1546), teolog, kazatel a církevní reformátor.

¹⁰³ René Descartes (1596–1650), filozof, matematik a fyzik.

mravnost, Nietzsche přehodnocuje a tak dále. *Lidé chtějí mít novou etiku.*

V XVIII. století tužby ty se zhušťují v tom, co zove se úsilím humanitním. V Anglii skeptik Hume¹⁰⁴ zakládá na humanitě celou společnost, ve Francii humanita více se formuluje politicky (práva člověka a občana), u Němců je více literární a filosofická (Lessing, Herder a jiní). Všichni mají ideál humanity. To je čistá člověckost, mravně a společensky člověčenství jako organisovaný celek. Z humanity se pak dovozuje právo národnosti vedle státu a církve, a proti státu a církvi. *Člověčenství je organisace z národů, ne ze států, stát je něco umělého, historického, národ je něco přirozeného. Národnost přichází jako část člověčenstva k platnosti. Vedle národnosti vzniká nový pojem lidovosti, uvědomění, co jest národ? Jen ti aristokraté nebo každý jednotlivec, masa, lid? Z tohoto hnutí vzniká také hnutí stavovské. A z těchto prvků, z tohoto hnutí osvícenského, humanitního, vzniklo politické úsilí Velké francouzské revoluce. Ona nese jméno „velká“ (jako Alexandr „veliký“), protože je zde opravdu něco velikého, nového.*

¹⁰⁴ David Hume (1711–1776), filozof, spisovatel, ekonom, knihovník a historik.

4

Právo na revoluci

Problém revoluce je pro moderního člověka důležitý: jí byl lid nadobro prohlášen za suveréna. Revolucí rozumím stálý stav nového člověka, revolučnost; revolucionář je kritik všeho starého a revolučnost je nejen v politice, nýbrž i v literatuře, filosofii a tak dále, je to ideál postavit společnost na docela jiný základ. Proto znamená revoluce *převrat z gruntu*. Proto jsou revoluce, jež přinášejí málo užitku. Revoluce v pravém slova smyslu, jakou si moderní demokrat přeje, jest, aby lid byl připraven převzít otěže administrativy, konstituce, a parlamentarism je pouze začátek tohoto nedokončeného převratu.

Je spor mezi konservativními právníky, kdo dal konstituci: panovník, anebo vrátil král lidu, co uchvátil. V tom se liší konstitucionalism pruský od francouzského, aristokratický od demokratického. A konstituce, psaná konstituce, je původu církevního. (Viz Borgeaud¹⁰⁵-Jellinek¹⁰⁶.) Opět důkaz, jak demokratické hnutí s církevním souviselo.

Proti revolučnosti stojí škola práva historického, která chce legitimní, starý absolutism přivést k platnosti, popřípadě i ve formě caesarismu, nového absolutismu. (Napoleonism, caesarism.) Tím se vysvětluje ohromné zesílení reakce katolicismu, nejen politické, nýbrž i nábožensko-církevní. („Romantism“.)

Máme revoluce roku 1830, 1848, ruskou v roce 1905 až 1906, a dnes revoluci v Persii a jinde. Revoluční stav je permanentní, v Evropě, v Americe, v celém světě.

Filosofie moderní vykládá spojitost veškeré revoluce a politiky s církví; takzvaná filosofie náboženská je, správně pojatá a prováděná, také filosofií politickou. Mohu to osvětlit na filosofii

¹⁰⁵ Charles Borgeaud (1861–1940), profesor historie a práva na univerzitě v Ženevě.

¹⁰⁶ Georg Jellinek (1851–1911), rakouský právník a právní teoretik.

Feuerbachově. Podle Feuerbacha náboženství je jen anthropomorfismem, to jest člověk ve své bídě si idealisoval sám sebe, bůh je vlastně člověk. Důsledně nejen Stirner, ale i Marx a jiní od kritiky theologie přešli ke kritice politiky, státu a společnosti vůbec. Bakunin to silně vyjádřil slovy, že nebe je mužikovi kořalnou, kořalna je nebem.

Přirozeně filosofická revoluce levice Hegelovy v Německu stala se revolucí 1848, jako ve Francii Rousseau, Voltaire¹⁰⁷, encyklopedisté, materialisté vedli revoluci myšlenkově. Vznikl názor, že demokracie musí být založena na beznáboženském a amorálním stanovisku, humanistický atheism zdál se být jedinou zárukou amonarchismu. Feurebach zejména v Rusku se stal základem hnutí revolučnímu.

Legitimisté popírají právo na revoluci. *Pro každého myslícího člověka je právo na revoluci nesporným.* Každý myslící člověk má právo se bránit, a tím už jsem řekl: jakou revoluci. Smrt za smrt, řekl ruský revolucionář Stěpňak¹⁰⁸. Ale to je mi málo, jen obrana fysická. Každý má povinnost se bránit mravně, to jest ničit absolutism duchovní. Mně je mozková, filosofická revoluce nezbytnou podmínkou moderní demokracie.

Mnozí říkají, revoluce se již přežila, místo revoluce se prohlašuje evoluce.

Ano, moderní člověk plně věří v pokrok. Uznává evoluci, odmítá katastrofism, připouští, že pokrok se děje krokem (*po-krok!*), ne skokem, že se děje přeměnami téměř infinitesimálními. Víra v pokrok také znamená, že dnešek je lepší než včerejšek, že stav společnosti a jednotlivce není zoufale špatný, evolucionista je optimista, věří, že zítřek bude lepší dneška.

Přesto správné pozorování nás učí, že v oboru duchovním krise a revoluce jsou, prostě jsou, a tudíž také politické revoluce nejsou evolucí vyloučeny. Možno mít spor, nutna-li ještě revoluce, kde již je

¹⁰⁷ François Marie Voltaire, vl. jm. Arouet (1694–1778), filozof, básník a spisovatel.

¹⁰⁸ Stěpňak, vl. jm. Sergej Michajlovič Kravčinskij (1851–1895), atentátník a prozaik.

konstituce (ten spor se vede v marxismu!), ale nikdo dnes nemůže zaručit, že revoluce již nebudou a že nebude revoluce definitivní, „velké“.

Demokrat věří také v práci, v práci drobnou, jak ji hlásal Havlíček, Dostojevskij a jiní; nedávno zemřelý Bang¹⁰⁹ radil mládeži ve Viktorii, aby se naučila těžkému umění být malými.

Demokrat pohlíží na liberalism skepticky (jméno liberál vzniklo ve Španělsku!), poněvadž liberalism je starší názor. Konstituce, parlamentarism, konkurence hospodářská – to je dnes hodně konservativní. Vyskytli se proto liberálové, jako Bentham, John Stuart Mill, kteří zastupují liberalism takzvaný radikální. Dějí se stále pokusy liberalism opravit, zdemokratisovat a socialisovat.

Každý myslící člověk, uznávaje obtíže pravé demokracie, nezapomene na obtíže monarchismu. Příklad bez mnohých slov: výrok německého císaře o Elsasku-Lotrinsku, o souboji, diskuse o nich, zejména v německém sněmu. Vidíme, jak monarchism zneužitím moci sám sebe podkopává.

Ale já z demokratického stanoviska upozorňuji, že tato revoluce shora – a je jí všude hodně – je také nebezpečna pro pravou demokracii – je to demokracie negativní, více anarchism, jenž se takto šíří. Ale je to jeden z činitelů ve vývoji demokratismu. Nebezpečí ohrožující monarchism je netoliko mravní, ale také biologické: je sporno, zdali dědičnost podle principu aristokratického je zdravá pro rod samý, šlechtí-li se šlechta. V knize historika Lorenze¹¹⁰ naleznete dost látky, nebo v nové publikaci Strohmayera¹¹¹ (*Psychiatrisch-genealogische Untersuchung der Abstammung König Ludvig II. und Ottos I. von Bayern*) – z „Boží milosti“ se rozhodně ztrácí.

¹⁰⁹ Herman Joachim Bang (1857-1912), dánský spisovatel.

¹¹⁰ Ottokar Lorenz (1832-1904), historik, zakladatel vědecké genealogie.

¹¹¹ Wilhelm Strohmayer (1874-1936), německý psychiatr.

5

Socialismem proti anarchismu

Je dále otázka, zdali demokracii monarchie svědčí nebo republika. Nezvykejme si v politice lpít na slovech, neposuzujeme skutečný stav národa podle psaného programu ústavního; tedy například, co je demokratičtější, republika francouzská nebo anglická aristokraticko-oligarchická monarchie? Já se kloním k názoru, že je monarchie anglická demokratičtější. Co je demokratičtější, Německo nebo Rakousko? Bez odporu Německo. Já nepochybuji o tom, že vývoj vede k republice, ale pro posuzování demokracie tato forma ústavy je věcí podřízenou, protože jde o celkovou administraci, a ne pouze o formu ústavy.

Konečně poměr demokracie k socialismu, dnes hlavně k marxismu. Marx filosoficky vychází z náboženského humanismu Feuerbacha, změnil jej však v materialism a pozitivistický amoralism. Před Marxem socialisté všichni zakládali socialism také mravně a nábožensky, Marx zakládá jej pouze na hospodářských poměrech a jejich vývoji (materialism historický neboli ekonomický).

Marxism je komunismem. Komunism se zavede sociální revolucí definitivní, ke které spěje kapitalism sám svým vykořisťováním – proletáři světa se spojí a odstraní starý řád kapitalistický.

Socialism správně se staví proti upřílišenému individualismu (původně slovo socialism znamená tento antiindividualism) a dokonce proti anarchismu. Anarchismem rozumíme buď pouze astatism, apolitism (antiparlamentarism a tak dále) nebo neorganisasi, respektive desorganisasi společnosti vůbec.

Komunismu je několik druhů (komunism vyrábědel – udílení výtěžku práce podle schopností nebo potřeby). Sám nejsem přívržencem komunismu, marxism odmítám filosoficky, socialism akceptuji; nestačí starší filantropie pouze humanistická, socialism právem žádá sociální zákonodárství. Socialism pro moderního

demokrata je také problémem filosofickým, nejen hospodářským, ačkoliv do velké míry ano, my chceme, aby bylo dost chleba, to je dnes hlavní požadavek, ale člověk nežije pouze chlebem.

Přicházím k tomu zakončení, že být uvědomělým demokratem znamená filosoficky myslet, tedy z historie čerpat poučení, postihovat historický vývoj – filosofie historie. Problém zní, jak se dá sloučit determinace historického vývoje se svobodou jednotlivce, tedy problém o poměru historie a mravnosti. Přemýšlející demokrat bude se lišit od slepého radikála. Radikalism je do velké míry slepý, ale postavení k radikalismu myslícího demokrata je toto: nehledat mezi extrémny, mezi pravou a levou takzvanou zlatou prostřední cestu. Radikalism, totiž levý, slepě empiristický, čelívá radikalismu zprava. Nehledat takzvanou prostřední zlatou cestu a chytrácky prokluzovat tou zlatou prostřední cestou mezi levicí a pravicí. Politický program z přemýšlení, z myšlení historického, není slepou empirií, nýbrž zdůvodněným přesvědčením, a přesvědčení není slepé. Myšlení politické překonává radikalism, nejen pravý, nýbrž i levý, myšlení není oportunistem a chytráctvím, třebaže právě politik myslící přihlíží ke skutečnosti – ovšem právě tu skutečnost všecku neakceptuje, neodává se historismu slepě, nýbrž chce historii dělat, chce a musí historickou skutečnost měnit.

Ediční poznámka

Toto vydání respektuje všechny stylové, morfologické a lexikální zvláštnosti původního Masarykova textu. Pouze v některých pravopisných drobnostech, jako je interpunkce, předložky *s-* a *z-*, zkratky a příslovecné spřežky, je text upraven podle aktuálního znění pravidel českého pravopisu.

Pro snazší čtenářovu orientaci jsme do poznámek pod čarou umístili základní informace o osobnostech zmiňovaných v textu, překlad latinského citátu v poznámce č. 101 je převzat z vydání v nakladatelství Melantrich.

Redakce MKP

Tomáš Garrigue Masaryk

Ideály humanitní

Edice E-knihovna
Redakce Jaroslava Bednářová

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 ze 4. 11. 2016

ISBN 978-80-7532-203-6 (pdf)